Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 231 (10828) | 1978 чылдың октябрь 5, четверг | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ БИР ЧЫЛ ОЮН СОВЕТ ТЫВА КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИННЕР-БИЛЕ УТКУП ТУР

ШАЛЫПКЫН ДООЗАР

СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң таагүлүг шиитпирлеринде салдынган сорулгаларны боттандырары-биле Чөөн-Хемчик районнуң ажыл ишчилери бедик көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турар.

Сөөлгү медээ-биле алырга, район сиген кезериниң 21000 тонна планын 16467 тонна кылдыр, азы 78,4 хуу күүсеткен. 17121 тонна силосту, 1368 тонна будук-бүрүнү болгаш 164 тонна витаминниг сиген далганын белеткээн. 7092 тонна сигенни прессеп, кыштагларже сөөртүп турар. Он хонукта «Сүт-Хөл» — 335 тоннаны, «Алдан-Маадыр» — 209 тоннаны, «Большевик» — 176 тоннаны белеткээш, темпини бедиткен. «Сүт-Хөл» совхоз 3000 тонна сиген белеткээр планын 2628 тонна чедирип, 88 хуу күүседип, 5530 тонна силосту, 85 тонна витаминниг сиген далганын белеткээн. «Алдан-Маадыр» совхоз 3100 тонна планын 78 хуу чедирип, 2417 тонна сигенни, 315 тонна будук-бүрүнү белеткээн. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажы сүт-бараан фермазы 240 тонна планын 296 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Малчыннар Монгуш Делгер-оол, Ондар Сендажы, Монгуш Шоома, Ондар Сенен-оол 20—25 тонна сигенни белеткээн болгаш ам-даа боттарының өг-бүлелери-биле сиген белеткээрин уламчылап турар.

Кышка белеткел

Күш-ажылчы алдар тугун «Алдан-Маадыр» совхозка болгаш «Чыраа-Бажы» совхозтуң «Шык-Бажы» сүт-бараан фермазынга тураскаадып көдүрген.

1978—1979 чылдарда мал кыштаглаашкынының чедиишкинниг организастаар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ажыл-херек кырынга боттандырар дээш, районнуң ажыл-агыйларында боттуг хемчеглерни ап турар. Чуртталга бажыңнарын, кызыл-булуңнарны, чунар-бажыңнарны болгаш кажааларны септээр, кылыр звеноларны тургускулаан. Амгы үеде 404 хой кажаазының 270-и, 80 инек кажаазының 45-и, 679 чуртталга бажыңының 325-и болгаш 20 чунар-бажыңның 13-ү септеттинген. Ынчалза-даа чамдык малчыннар, бригадалар, фермалар кыштагларының септелгезин чорутпаан. Кыштагларже сиген сөөртүлгезин эки организаставайн турар.

Мал чеминиң белеткелинде, кыштаглар септелгезинде киржип турар ажыл-ишчилерниң ортузунга масса-политиктиг ажылды, социалистиг чарышты улам калбартып, темпини кудулатпайн тургаш, районнуң мал чеми белеткээр планын бар-ла аргаларны ажыглап тургаш, күүседири чугула сорулга болур.

И. БАЛДИР.

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң инструктору.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЕКТЕР

«Онгу беш чылда электри энергиязы ажылдап үндүреринин үш чылдарының планын ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чыл оюнга чедир күүседир».

(В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергоцех коллективиниң социалистиг хүлээлгелеринден).

Ол хүлээлгезин Ак-Довурактың энергетиктери хуусаа бетинде күүсетиен. Ак-Довурактың ТЭЦ коллективи үш чылдарның планын күүсеткеш, бо чылдың тос айларында 228000 киловатт-шак электри энергиязын камнап алган.

Бо чедиишкинге энергоцехтиң бүгү ажыл-ишчилери, ээлчеглери улуг үлүүн киирген. Ылаңгыя дежурный инженер Николай Ильич Куницын удурткан № 1 ээлчег онза шылгараан. Ол ээлчег пландан ажыр 582200 киловатт-шак электри энергиязын ажылдап үндүрген. Боттуң хереглелинге электри энергиязы камнаар талазы-биле ооң көргүзүү база өскелерден бедик.

Күрүне планын күүседиринге үлүүн киирип, күш-ажылга үлегер-чижээн көргүзүп турар мурнакчылар хөй. Оларга КИП болгаш автоматика слесары Анатолий Бачурин, котёл машинизи Владимир Лемешев, каңнакчы Владимир Перцев, дежурный Екатерина Кукшалова хамааржыр. Олар хууда үш чыл планнарын байырлал бүдүүзүнде күүседипкеннер.

Энергоцех коллективи В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың цехтериниң социалистиг чарыжынга тиилекчи болган. Ынчангаш аңаа коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп хүндүлүг атты тывыскан.

Ак-Довурак АТБ-ниң 80 ажыг чолаачылары ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чыл оюнга уткуштур алган бедик хүлээлгелерин база чедиишкинниг күүсеткен. Ол дээш чарышка эң бедик түңнелдерни самосвалщиктер бригадазының бригадири А. П. Михайлов, бензовоз чолаачылары Х. Дук-Хап, В. Козлов, чолаачылар И. Андреев, Ф. Кураев болгаш өскелер-даа чедип алган. Чолаачы В. Григорьев беш чылдың эгезинден бээр 58548 тонна улус ажыл-агый чүъгүн сөөртүр планныг тургаш, 67200 тоннаны сөөрткеш, 1979 чылдың июньнуң күш-ажылчы үлүүн күүседип кирипкен.

М. ООРЖАК.

Ак-Довурак.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйларында мал чеми белеткээри үргүлчүлевишаан. Оларның аразында калбарган социалистиг чарыштың сөөлгү он хонуктуң түңнели-биле алырга, район 8600 тонна бөдүүн чемни белеткээр планын 4745 тоннага азы 55,1 хуу күүсеткен.

Мурнуку одуругда «Тээли» совхоз чоруп, планын 66,6 хуу күүсеткеш, СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң ажыл-агыйлар аразынга шилчиир Кызыл тугун акша шаңналы-биле кады чаалап алган. Совхозтуң Ээр-Хавакта сүт-бараан фермазының кыштаанда 1509 тонна силосту салган.

Мал чеми белеткээринге болгаш дүжүт ажаап алырынга комбайнерлер Дилгижек Киим-оол, Иргит Сержи, Иргит Даңзы, чолаачылар Саая Дадар-оол, Салчак Каң-оол олар мурнуку одуругну ээлеп, совхозта парткомнуң, ажылчын комитединиң болгаш дирекцияның шилчиир вымпелин чаалап алганнар. Ол ышкаш механизаторлар Хомушку Дыртык, Олег Чымба, Александр Ламажей, чолаачылар Сергей Иргит, Өлчей-оол Хомушку база-ла эки ажылдап турарлар. Тараа шөлүнде саваңны сөөртүп, сараатаар ажылды организастаан. Тээлижилер Кызыл тукту салбас дээш, улам кужениишкинниг ажылдап турарлар.

Б. БАРБА.

ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН

Ниитиниң малынга четчир санныг чемни белеткеп алыр дээш Тес-Хемде «Тес-Хем» совхозтуң ажыл-ишчилери кызымак ажылдаан түңнелинде 5060 тонна сиген белеткээр планын күүсеткен.

А. Тадар-оолдуң удурткан механизастаттынган бригада эки ажылдаан. 800 тонна сиген белеткээр тургаш, 940 тонна чедирген.

Совхозтуң Өртең сүт-бараан фермазының коллективи ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алганының бир чыл оюнга чедир күрүнеге сүт садарының планын күүседирин хүлээнген. Сөглээн сөзүн ажыл-херек кырынга боттандырар дээш бо чылдың эрткен айларында бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Ынчангаш күрүнеге 141 тонна сүт садар планын ажыр күүсеткен.

Саанчылар Александра Баларчы, Мөнге Шожутмаа, Летчук Шырап онгу беш чылдың баштайгы үш чылының сүт саап алыр планын күүсеткеннер.

М. ТҮЛҮШ.

Сиген далганын белеткээн

«Сүт-Хөл» совхозтуң суурларында агитквартиралар, өг-бүлелер мал чеми белеткелинге идепкейлиг киржип, улуг дузаны чедиргеннер. Кара-Чыраа суурда «Хемчик» агитквартираның чурттакчылары совхозка 7 тонна 500 кг витаминниг сиген далганын белеткеп берген. Мону кылырынга тракторист Х. Көшкен-оолдуң, агитквартираның даргазы Э. Монгуштуң киирген үлүү улуг болган.

Б. ОНДАР.

ЧАА БРИГАДА

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Лидия Терентьевна Мязина тудуг ажылында 12 чыл ажыг ажылдап келген. Лидия Терентьевнаның удурткан бригадазы № 48 эргелелдиң мурнакчы бригадаларының бирээзинге санадып турар. Чедиишкиннер боду чедип келбээн. Ында бригадирниң билдилиг, кызымак ажылындан бүгү чүве хамааржыр дээрзи билдингир. Күш-ажылдың чаа дешпилгелиг аргаларны ажыглап организастаары, бригада кежигүннериниң бот-боттарынга дузалажырынга белени болгаш эп-найыралдыы — бригаданың доктаамал чедиишкиннериниң чажыды бо. Дуржулгалыг бригадир Л. Мязина бо чылдарның дургузунда чеже аныяктарны кижизидип, тудугжунуң чымыштыг ажылынга хандыкшыдып, өөреткен дээр.

Профтехучилищелерниң доозукчулары чылдың-на тудугжуларга немежип турар. Бо чылдың июльда профтехучилищениң доозукчуларындан тургустунган чаа бригаданы хүлээп алыр күзелин Лидия Терентьевна Мязина илереткен. Аныяктарның дагдыныкчызы, дуржулгалыг бригадирниң саналын «Тыва тудуг» трестиң парткому болгаш удуртулгазы деткээн.

Кызылдың № 4 профтехучилищезиниң доозукчуларындан 20 кижи составтыг аныяктар бригадазын Л. Мязина хүлээп алган. Аныяк тудугжулар дуржулгалыг бригадиринге сеткили таарышкан, соруктуг кириишкинниг ажылдап турарлар. Бригаданың баштайгы чедиишкиннери көстүп келген. Августа Лидия Терентьевнаның бригадазы тудуг-монтаж ажылдарының планын 25 хуу ажыр күүсеткен, дөрткү микрорайонда № 12 чуртталга бажыңынга шеверлел ажылдарын эки демдектиг кылгаш, хүлээткен. Сентябрьда ол бригада Кызылда гостиница тудуунга эки ажылдаан.

— Бригада кежигүннери шупту-ла кызымак, эки ажылдап турарын демдеглексээр мен. Ылаңгыя бригадирниң оралакчызы Надя Яндараа ажылынга харыысалгалыг, эш-өөрүнге дузалаарынга идепкейлиг кижи. Ол ышкаш Лиза Айыжы-оол, Саша Оюн болгаш оон-даа өскелер хоочуннарның төлептиг салгакчылары болур дээрзинге чигзиниг чок — деп, бригадир чоргаарал-биле чугаалаан.

Лидия Терентьевнаның бригадазы чедиишкиннерин быжыглавышаан, планныг онаалдаларны ажыр күүседир сорулгалыг ажылдап турар.

С. КРАСНОПЕРОВ.

МАНЫ ДАШТАН СИИЛБЭЭН

Кызылда 265 олуттуг чаа гостиницаның тудуунда ажыл хайнышкынныг. Ында ажылдап турар хөй-хөй бригадаларның кежигүннери «шупту чаңгыс коллектив кылдыр каттышкан — ук гостиницаны дарый ажыглалга киререр сорулганы салганы илдеңи-биле көстүр. Ында кандыг мергежилдиг кижилери чок дээр! Бызанчылар, шеверлекчилер, гранитчилер...

Гостиницаның бетии талазында, элээн бедик дөңгелчек черде дөрбелчин плиталар салган кижилер дораан-на эскертинер. Оларның ажылы солун: граниттен чада кылыр.

Ол нарын ажылды кылып турар звенонуң удуртукчузу Семен Федорович Пополов:

— Бо анаа эвес, хаш (гранит) даштан кылган плиталар-дыр. Мооң шынары ниити объектиниң шынарын илередир. Чүге дээрге, гостиницаже кирген кижи бир дугаарында бо чадага келир болгай. Дең-дески, бичии-даа үндүрүк-киирик чок кылдыр кылып каан шөлчүгеш аажок көрүштүг, аян киирер болдур ийин.

Хаш даштан шала кылган кижилер-биле таныжарывыска Ленин ордениниг «Главмостстройнуң» төлээлери болду. Маңаа олар сентябрь 18-те келген. Бо чугула тудугну ажыглалга киирериниге үлүүн кадары-биле бистиң республикага аалдап келген эштер-биле душканывыс ол.

Семён Пополовтуң бо коллективи хүнде чүгле 2,5 дөрбелчин метр черге даш салыр планныг. Ону 3 дөрбелчин метрден кудулатпайн турар.

— Коллектив кежигүннери шупту дуржулгалыг эштер. Ынчангаш шак, минута бүрүзүн халас эрттирбейн ажылдап турар бис. Бо объектини чогуур хуусаазында ажыглалга киирер дээш кижи бүрүзү шудургу ажылдап турар, бистер база күш-ажылчы темпивис улам бедиттивис — деп, Семён Федорович чай аразында чугаалады.

«Турист» гостиницаның ишти-даштынга хаш даштан кылыр ажылдарны октябрь 20-ге чедир бүрүн доозар сорулганы С. Пополовтуң звенозу салган. Ооң кежигүннери Борис Кабанов, Юрий Гритчиков олар база бригадирниң сөзүнге каттыштылар.

Гостиницаның балконнарында янзы-бүрү өңнүг даштар салып турар бригада база бар. Олар № 48 тудуг эргелелиниң Николай Кирсанов удурткан маны (мрамор) даштан шала эптээр бригадазының кежигүннери ол. Бригадир дөрт дугаар каътта балконнарның бирээзинде ажылдап тур.

— Бо ажылга кайы хире апарган силер? — деп айтырдывыс.

— Дөрт чыл ажып тур мен.

Чеди кижи составтыг бо бригаданы удурткан Николай Кирсанов 23 харлыг аныяк оол болду. Алыс чурту — Красноярск край. Ол ховар дээн мергежилди база аңаа чедип алган. Олар № 12 чуртталга бажыңын, уруглар садын, асфальт-бетон заводун ажыглалга киирериңге эвээш эвес үлүг-хуузун киириштиргеннер.

— Бригада кежигүннери хүнде 4 дөрбелчин метр черге маны даш салыр планныг. Ону алды дөрбелчин метр чедирип тур бис. Оон-биле чергелештир ажылдың шынарынче кол кичээнгейни салыр херек. Ону беш чылдың негелдези — ажыктыг чорук болгаш шынар болгай — деп, Николай Васильевич чугаалады.

Гостиницаның балконнарында шалага маны даш салыр ажылды ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чыл оюнда доозар сорулганы бо бригаданың кежигүннери салган. Чадаларга кылыр ажылды октябрь 18-тен эрттирбес деп шиитпирлээннер.

1978 чылда ажыглалга кирер тудугларының бирээзи — гостиница тудуунда хаара туттунган хөй-хөй коллективтерниң чамдызының ажылын көргүзерге мындыг.

Д. ЧЫДЫМ.

ЧУРУКТА: Николай Кирсановтуң бригадазының чамдык кежигүннери. Солагай талазында эң кыдында бригадир.

А. ЗАЙЦЕВТИН фотозу.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

СЭКП ТК-га төп министерстволар болгаш ведомстволар удуртукчуларының, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң даргаларының чөвүлел хуралы болуп, дүжүт ажаап алышкынының доозарының, көдээ ажыл-агый продукциязын белеткээриниң талазы-биле планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдезиниң, ындыг продукцияның бүрүн кадагалалын хандырарының айтырыгларын чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев ол чөвүлел хуралга чүве чугаалаан.

Чурттуң хөй-хөй районнарынга эки дүжүттү өстүргенин эш Брежнев демдеглээн. Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазының өскениниң, колхозчуларның, совхозтар ажылчыннарының эрес-шудургу ажылдаанының, партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының организакчы ажылының, хоорайларның болгаш үлетпүр төптериниң ажылчы чоннарының дузазының ачызында чурттуң кол-кол районнарында тараа культураларын, картофельди, ногааларны ажаап алыры чедиишкинниг дооступ, кукурузаның, ристиң, чигир свекласының, хөвенниң, тарымал тооруктуң болгаш орай быжар өске-даа культураларның плантацияларында ажаап алышкын ажылдарының фронту улам калбарган.

СЭКП ТК-ның июль (1978 чыл) Пленумунуң шиитпирлери-биле сорук кирген көдээ ажыл-ишчилер өстүрүп алдынган бүгү дүжүттү организастыг болгаш читкириг чокка ажаап алыр, 1978 чылда күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле планнарны база алган хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседир, келир үеге идегелдиг үндезин белеткелди тургузар болгаш СЭКП-ниң XXV съездизиниң тодаргайлаан сорулгаларын чугаажокка чедип алырын хандырар дээш хайнышкынныг ажылдап турар.

Мооң-биле холбаштыр белеткел организацияларының, сайзыраңгай ажылдаар бүдүрүлгелерниң, күрүне садыының болгаш хереглел кооперациязының системазының ажылдакчыларының мурнунда улуг сорулгалар турарын Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн. Ажаап алдынган продукцияны кадагалап камгалаар, ону хереглекчиге чогуур үезинде чедирер дугайында сагыш салыры эргежок чугула. Автомобиль, демир-орук болгаш транспорттуң өске-даа хевирлериниң тодаргай база үзүктел чок ажылдаар турары чугула ужур-дузалыг.

Оваалаан тарааларны эң дүрген сөөртүп алырынче болгаш ооң кырын шыварынче онза кичээнгей салдынган турар ужурлуг деп, Л. И. Брежнев чугаалаан. Элеваторларны, тараа складтарын тудар, картофель, ногаалар болгаш өске-даа продукцияны кадагалаар черлерни кылыр ажылдарны күштелдирер херек. Чер-черниң партия, совет болгаш ажыл-агый органнары, министерстволар болгаш ведомстволар ол объектилерни тударының планнарын чугаажокка күүседиринче угланган бүгү хемчеглерни алган турар ужурлуг, ынчангаш келир чылга белеткелди тургузар дугайында сагыш салып, көдээ ажыл-агый продукциязын кадагалаар база сайзыраңгай ажылдаар күчүлерни чер болганга улгаттырары кончуг чугула.

Тарааны элеваторларже болгаш складтарже сөөртүрүн дүргедедириниң оперативтиг хемчеглерин алырын эштер М. А. Лесечко, Г. С. Золотухин болгаш И. Г. Павловский оларга даалган.

Чөвүлел хуралдың ажылынга эштер Ю. В. Андропов, А. Н. Косыгин, М. А. Суслов, М. С. Соломенцев, В. И. Долгих, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары Н. А. Тихонов, Н. К. Байбаков, М. А. Лесечко, Н. В. Мартынов, ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары Б. Н. Пастухов, ССРЭ-ниң министрлери, СЭКП ТК-ның килдистериниң эргелекчилери, харыысалгалыг өске-даа ажылдакчылары киришкен.

КАЗАХСТАННЫҢ ТАРААЗЫ

Казахстанның чер ажылдакчылары күрүнеге тараа садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турар. Төрээн чурттуң шыгжамырынче миллиард пуд тарааны чүдүрүп чоруткан.

Чедип алган чедиишкиннер дээрге — бистиң партиявыстың аграр политиказын чайгылыш чок боттандырып турарының, чер ажылының культуразын бедиткениниң болгаш республиканың тараажыларының мергежилиниң бедээниниң түңнели-дир. Канчаар-даа аажок улуг белеткел ажылдары бедик дүжүттү хандырган. Көдээ ажыл-агый культураларын өстүрериниң мурнакчы технологиязын нептередир болгаш агротехниктиг ажылдың бүгү комплекизин эң кыска хуусаада күүседир талазы-биле хемчеглерни ажыл-агыйларга чорудкан. Эрткен чылдарга деңнээрге, оон хөй минералдыг чемишчидилгелерни хөрзүнче төккен. Часкы тарылганы колдуунда-ла күзүн-не белеткээн шөлдерге чорудкан.

Чер ажылының хөрзүнүн камгалаар системазын ажыглаарынче кол кичээнгейни угландырып келген.

Үрезин ажылын экижидер талазы-биле хемчеглерни боттандырганының түңнелинде районнаткан сорттарының чажар шынарынга чедир арыглаан бедик шынарлыг үрезиннерин совхозтар болгаш колхозтар чашкан. Бо тарылгада кызыл-тастың эң эки шынарлыг, дүжүткүр сорттарын тараан.

Чер ажылының культуразын бедидеринче угланган өске бир чугула хемчег болза, тарылга ээлчештирилгезин нептереткени болур, ону тарылга шөлүнүң барык чартык кезиинге бүрүнү-биле шиңгээткен.

Кур болгаш куруккан черге ажаалда көстүп көрбээн бедик темпилер-биле чорутунган. Республиканың соңгу талазының областарының совхозтары болгаш колхозтары хову-шөлдерже 80 муң ажыг комбайнны, 50 муң жатканы, хөй-хөй муң тракторларны болгаш өске-даа техниканы чорудкан. Хүнде 800 муң ажыг гектар черден тараа культураларын кестирип турган.

Хову-шөлге ажаалда-транспорттуң 10 муң комплекстери, звенолары, отрядтары ажылдаан. Эрткен чыл-биле деңнээрге, ажаалда ажылдарының темпилери барык ийи чартык катап бедик болган.

Ажаалданың бир онзагай чүүлү болза, техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаары дээш, хонукта эң бедик түңнелдерни чедип алыры дээш массалыг шимчээшкин болган. Транспорттуң чолаачылары, белеткелчилер шудургу ажылдааннар.

Казахстанның кур болгаш куруккан черинге ажаалдага республиканың чонунуң дыка хөй кезии киришкен. Тараажыларга улуг дузаны үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудугнуң, өөредилге черлериниң коллективтери, а ол ышкаш РСФСР-ниң, Украинаның, Молдавияның болгаш өске-даа республикаларның механизаторлары улуг дузаны көргүскеннер. Казахстанның тараажылары беш чылдың шалыпчы чылының дүжүдүнүң ажаалдазынга киришкен бүгү-ле кижилерге өөрүп четтиргенин илереткеннер.

Ам республиканың чер ажылдакчылары рис ажаалдазын доозуп турар. Рис өстүрүкчүлери бир гектардан 43 центнер ристи ажаап ап турар.

Күрүнеге тараа дужаалдазы уламчылавышаан.

(СЭТА-ның корр.).

КОНСТИТУЦИЯ ХҮНҮНГЕ

МОСКВА. Найысылалдың кинотеатрларында «Совет Улуг Хоойлуну алдаржыдып тур мен» деп лозуң-биле фильмнерниң тематиктиг көрүлдези эгелээн. Ону Конституцияның бир чыл оюнга болгаш бүгү улустуң байырлалы — ССРЭ Конституциязының хүнүнге тураскааткан. Неделя дургузунда Москваның экраннарынга Совет күрүнениң Үндезин Хоойлузунуң чүүлдерин, социалистиг демократияның болгаш амыдыралдың совет хевириниң алыс утказын, ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңмалышкы найыралын болгаш бузулбас чаңгыс эвин, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказын тайылбырлап турар документалдыг болгаш уран чечен фильмнерни көргүзер.

(СЭТА).

Ужудуушкунда — «Прогресс-4»

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

Орбитаның «Салют-6» — «Союз» эртем-шинчилел комплекизиниң үр үеде ажылдаарын хандырарының программазын ёзугаар 1978 чылдың октябрь 4-те Москваның-биле 2 шак 9 минута турда Совет Эвилелинге автоматтыг «Прогресс-4» деп чүък сөөрткен транспорт кораблин салып үндүрген.

«Прогресс-4» корабльди салып үндүргениниң сорулгазы болза:

— «Салют-6» станцияга шимчедикчи агрегаттарга одаар чүүлдү болгаш янзы-бүрү чүъктерни чедирери;

— автоматтыг чүък корабльдиң иштики системаларының болгаш дериг-херекселдериниң конструкциязының тургустунган кезектериниң улам ындай шенеп көөрү болур.

Телеметриктиг информацияның сан-түңү-биле алырга, «Прогресс-4» корабльдиң бүгү системалары болур-чогуур-биле ажылдап чоруур.

НАЙЫРАЛДЫҢ БОЛГАШ УРАН ЧҮҮЛДҮҢ МАРШРУТТАРЫ

ЕРЕВАН, (СЭТА-ның корр.). Арменияда улуг чедиишкин-биле эртип турар РСФСР-ниң литературазының болгаш уран чүүлүнүң хүннери — найыралдың байырлалының маршруттары бүгү республиканы хаара туткан.

Ак-көк Севанның эриктеринге Чайковскийниң, амгы үениң орус композиторларының музыказы чаңгыланып үнген. Бедик даглыг черде Мартуни суурнуң колхозчуларынга Москва филармониязының Күрүнениң симфония оркестриниң коллективи аалдап чораан. Арарат шыназының төвүнге ооржум Донуң ырлары дыңналып турган. Аңаа ажык дээр адаанга ырның болгаш танцының «Дон казактары» деп Күрүне ансамбльниң концерти болган.

ССР Эвилелиниң Улуг театрының, Ленинградтың Киров аттыг опера болгаш балет театрының, Омскиниң орус улустуң ниити ырызының ыраажылары-биле, делегей конкурстарының лауреаттары-биле, Россия Федерациязының өске-даа коллективтери-биле, эстраданың мастерлери-биле ужуражылгаларже болгаш оларның концерттеринче чаа чарлалдар Ленинаканда, Кироваканда, Кафанда, Эчмиадзинде, Абовянда, өске хоорайларда болгаш районнарда бар.

Концерт программаларында чаа чогаалдар база кирген. Оларның бирээзи болза Егише Чаренцаның «Дөспес мооң кижилер» деп шүлүглелинге композитор В. Беляниның тургускан «Поэториязы» хамааржыр. Ону Күрүнениң А. Орлов аттыг орус ырның үлегерлиг капелазының программазынга кирген.

БАШТАЙГЫ БАЗЫМНАР, УЛУГ СОРУЛГАЛАР

Россияның колхоз-тудуг каттыжыышкынының, ооң хөй санныг салбырларын тургусканындан бээр он чыл чаа-ла ажып турар. Ол каттыжыышкынны СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) Пленумунуң кедээ ажыл-агыйны үндезини-биле хөгжүдер талазы-биле улуг сорулгаларын амыдыралга чедиишкинниг күүседириниң быжыг баазазы кылдыр тургусканы билдингир. Эрткен үениң дургузунда каттыжыышкын чурттуң кедээ ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдеринге улуг салыышкынны киирип, бо талазы-биле чугула рольду ойнап келген. Оон мурнунда амгы үеде улам улуг сорулгалар салдынган. Ылангыя СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде болгаш ук Пленумга СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң «ССРЭ-ниң кедээ ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдер дугайында» илеткелинде кедээге капитал тудугнуң херээн экижидер талазы-биле тодаргай сорулгалар салдынганын каттыжыышкынның ажылчылары эки билип, ону күүседир дээш бүгү арга-курлавырларын ажыглап турар.

«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның тургусканындан бээр ийи чыл чедип турар. Бо үениң иштинде ол 14069 муң рубльдиң капитал салыышкынын ажыглалга киирип, 8078 муң рубльдиң кол фондуларын шиңгээдип алган. Хөй санныг мал кажааларын, чуртталга бажыңнарын, культура-амыдыралдың тудугларын, бүдүрүлге объектилерин кедээ черлерде тудуп, ажыглалда киирген. 1978 чылдың сес айларында керээлиг ажылдар планын 103,8, бодунуң күжү-биле кылыр тудуг ажылдарының планын—104.7 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планы 106,6 хуу күүсеттинген. Тудуг организациялары тудугнуң шынарын бедидеринче улуг кичээнгей салып турар. Шынарны углап-башкарарының комплекстиг системазын ажыглаарының ажылын база боттандырып чорудуп турар. Бо бүгү хемчеглерни боттандырганының түңнелинде бо чылдың баштайгы чартында дужааган 44 тудугларның 36-зын, азы 82 хуузун чүгле «эки» деп демдек-биле дужааган боор турар.

Каттыжыышкынның тургустунуп эгелээнинден бээр чамдык тудуг организациялары болгаш бригадалар-даа улам быжыгып, доктаамал коллективтер апаргылаан. Ооң түңнелинде олар ажылга шуудап, эки түңнелдерни чедип ап турар апарганын демдеглээр херек. Чижээ, 1978 чылдың баштайгы чартының түңнелдери-биле, а ол ышкаш үшкү кварталда-даа эки ажылдыг коллективтерниң саны мурнуку чылдарнындан көвүдээн. Көжүп чоруур механизастаттынган 5-ки колонна, ооң инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш ажылчыннары ажылдың ажыктыг болгаш шынарлыг болуру дээш социалистиг чарышка моон-биле үш чыл улаштыр бирги черни ээлеп келген. 5-ки КМК-ның (начальниги Ч. Депкиш-оол, партия организациязының секретары А. Донгак, профэвилел комитединиң даргазы Х. Ондар) коллективи тудуг-монтаж ажылдарының планын 158.6 хуу күүседип, 350 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр турган, 555 муң рубль чедирген. Ол колоннадан 2-ги болгаш 4-кү КМК-лар чыдып калбайн, чартык чыл планнарын түс-түзүнда 129,5 болгаш 108,2 хуу күүсеткилээн. Каттыжыышкынның механизация эргелели бо чылын чедиишкинниг ажылдап турарын айтыр херек.

5-ки КМК-ның дугайын тускай чугаалап болур. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Сибирьниң болгаш Ыракы Чөөн чүктүң районнарынга чораанының үезинде кылган түңнелдери, сүмелери болгаш күзелдери ол тудуг организациязының коллективиниң бүгү кежигүннериниң күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнүн болдурган. Олар СЭКП Төп Комитединиң июль (1978 ч.) Пленумунуң материалдары-биле таныжып, боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгени алганнар: КМК-ның коллективи тудуг-монтаж ажылдарының чыл планын ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чыл оюнда күүседирин хүлээнгеннер. Бистиң тудуг организацияларывыстың өске-даа бригадалары боттарының социалистиг хүлээлгелерин база чедиишкинниг боттандырып турарын демдеглээр херек. Оларга № 5 КМК-ның Н. К. Ижиге удурткан бызанчылар бригадазы, 2-ги КМК-да Г. А. Березниковка удурткан бригада болгаш өске-даа коллективтер хамааржыр.

Чедиишкиннер-биле чергелештир бистиң каттыжыышкынның ажылында чедир кылдбаан чүүлдер болгаш четпестер ам-даа бар дээрзин айтыр ужурлуг. СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң доктаалында болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде-даа кедээге капитал тудуг талазы-биле айыткан четпестер бистиң коллективке база бүрүнү-биле хамааржып турар. Керээлиг ажылдарның даалгаларын, тудуг материалдарын бээриниң, бүдүрүлге күчүлерин ажыглалга киирериниң планнарын ээлеп хөй тудуг организациялары күүседирин чедип ап шыдавайн турар. Ындыг коллективтерге, 4, 6 болгаш 7 дугаар КМК-лар хамааржыр. Бо колонналар ниитизи-биле чүгле чыл чартында безин 255 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын чедир кылбаан.

Кедээ черлерге тудуг ажылдарын экижидериниң бир чугула курлавыры тудуг ажылдарын үлетпүрге үндезилеп чорударының деңнелин улам бедидери болуруп июль Пленумунга онзалап айыткан болгай. Бо талазы-биле сорулганы күүседир төлээде, кедээге улуг күштүг тудуг комбинаттарын тургузуп, оларга кылган белен кезектер-биле кедээ ажыл-агыйның бүдүрүлгелериниң болгаш чуртталганың-даа бажыңнарын чагыкчыга шалыпкын кылып бээрин чедип алыры чугула боор турар.

СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде болгаш СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң илеткелинде кедээге капитал тудуг талазы-биле салган сорулгаларны амыдыралга боттандырарынга тудуг организацияларының материал-техниктиг баазазын быжыглаары, тудугнуң техниктиг деңнелин улам бедидери улуг рольдуг. Ол сорулга-биле кедээ тудуг комбинадын тургузарының техник-экономиктиг төлевилелин ажылдап кылган. Ооң составынга кедизинде барып чылда-ла 35 муң дөрбелчин метр эптээр демир-бетон кылыр завод, карболит болгаш чылыткы-шыыгы кылыр, ыяш чазап, болбаазырадыр цехтер, монтаж кезектерин болгаш шеверлел ажылдарын кылырынга дузалал бүдүрүлгези, бүдүрүлге-техниктиг четчелээшкин болгаш механизастаашкын эргелелдериниң баазалары, 150 автомашинага бааза кирер ужурлуг.

Ол тудугларны ажыглалга киирери амгы болгаш он биргиги-даа беш чылдарда кедээ тудуг ажылдарын улам калбартып, ажыктыын болгаш шынарын бедидер арганы бээр. Чогум-на ону СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлери негеп турар.

М. ШИРИН,
«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының кол инженери.

СЭКП ТК-НЫҢ ИЮЛЬ ПЛЕНУМУНУҢ ШИИТПИРЛЕРИН—АМЫДЫРАЛГА!

НОГААЛАР КАДАГАЛАЛЫНЫҢ ХУУСААЗЫ— БИР ЧЫЛ

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА-ның корр. Н. Крупеник): Соодулга херекселдериниң үлетпүрүнүң технология институдунуң эртемденнери хоорай чоогунда шөлдерден картофельди, согуннуу, чеснокту эрткен чылын күзүн алган болза-даа, олар чап-чаа туруп эккелген дег кылдыр көстүр. «Олар амданын-даа, чыдын-даа салбааннар-дыр» деп, амдан шинчилекчилери безин бир үн-биле бадыткааннар. Күстүң белектерин эң үр кадагалаарының үлетпүр-дуржулга шенелдези шак ынчаар чедиишкинниг эрткени ол.

— Ногаалар кадагалаарының хуусаазы дөрт-беш айдан эртпес боор чүве, оон үр болурга оларның шынары баксыраар—деп, шенелдениң түңнелдерин чугаалап тура, оон эртем удуртукчузу профессор Н. Головкиннин чугаалааны:

—Дазыл-чемиштер хөрзүнден адырылза-даа тынарын, чемиштиг чүүлдерни чарыгдаарын уламчылавышаан турар. Кадагалаашкын үезинде биохимиктиг чорудулгаларны доктаадып, ферментилерниң идепкейин чавырылдырары чугула. Ол сорулгага кылымал соодулганы ажыглаар деп шиитпирлээн. Клеткаларның чулуун доңуруптар точкага чоок криоскопиктиг температура дээр температуралар ногааларның амыдыралчы ажыл-чорудулгазын аажок оожумнаткаш, оларның үрелир чоруун болдурбайн барган.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ШАЛЫПЧЫЗЫ

Таңды районда «Коммунизмниң херели» совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи Антон Сангыевич Оюн совхоз бүдүрүлгезинге 32 чыл ажылдап келген. Ол үениң дургузунда совхозтуң тудуг ажылынга ажылдап, ниитиниң чуртталга бажыңнарын болгаш албан организация черлериниң тудуундан эгелээш хөй-хөй тудугларга төлептиг үлүүн киирип келген.

Ол 1961 чылдан эгелээш хой ажылынга кирген. Оон бээр бо хүннерге чедир ниитиниң малын чай, кыш чок кадарып, совхозтуң мурнакчы хойжуларының санынга кирген. Ол совхозтуң № 1 хойжу бригадазының Берт-Даг салбырының улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү. Оон кодануында 600 баш төрүүр хой бар, төрээн хураганнарын барык бүрүн камгалап алган. Оон көргүзүү—100 төрүүр хойдан бо чылын 99 хураган болган.

Совхозтуң хойжузу Монгуш Алдай-оолду социалистиг чарышка кыйгыргаш, бүгү көргүзүг талазы-биле Антон Сангыевич ол малчынны тиилеп үнген. Бо чылын бир хойдан 2,6 килограмм дүктү кыргаан. Антон Оюн келир кышка уткуштур 10 тонна сигенни бодунуң күжү-биле кезип белеткеп алган. Ам ол кыштааның септелгезин кылып турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы малчын Антон Оюн.

Сөзү О. ӨПЕЕНИШ.

Фотозу В. КАРА-САЛДЫЫ.

ААС-КЕЖИИМ ЧАЯАЛГАЗЫ

Алдын хоойлум — совет Конституциямның ачызында «кыстар, оолдар кирер чери мунчок, кырганнар каяа-даа хүндүлүг» үеде чурттап чорууруумга аажок өөрүүр мен. Харым ам алдан беш. Он бир уругларны божааш, кызын кыс, оолун эр кылдыр кижизиттим. Маадыр-иениң алдын Сылдызын улуг чоргаарал-биле эдилеп, амгы үеде пенсия ап, хостуг дыштанып чор мен. Ажы-төлүм шупту күрүнениң долу хандырылгазынга халас өөренип чораан, эртем-билигдиг кижилер апарган чер-черде ажылдап, чурттап чорлар. Эң хеймер оглум Павел эрткен чылын шериг албанындан халажып келген. Улуг оглум Дозур-оол Тес-Хем районда чурттап чоруур. Ооң кадайы Клава хакас кижи. Оолдарымның ортуну Март Бай-Тайгада, найысылал Кызылда кыстарым бар. Уругларым аразында: инженер, чолаачы, бухгалтер, дээди эртемниг башкы, райпо болгаш эмнелге ажылдакчылары, малчын, ажылчын кижилер бар.

Шаандагы шаг болза, мынча хамык ажы-төлдү өөредип аар хамаан чок, өстүруп, доруктурары безин берге болгай. Ниитизи-биле он беш божаан мен.

Чоокка чедир-ле аймак, суму аразынга аргыжары берге чорду. Ам магалыг-дыр, машина-техника көвүдээн, ужар-хемелер үзүк-соксаал чок ужуп турар. Тываның аңгы-аңгы районнарында уругларымны чаңгыс-ла хүн эргип клаптын болур мен. Совет чазаам, алдын хоойлу—Конституциям ачызында ол хире чоргаар кырган мен.

Дукур КЫРЛЫГ-КАРА.
Улуг-Хем районнуң Эйлиг-Хем суур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

КҮҮСКОМГА ДААСКАН

«Күш-ажылдың хоочуну» медаль болгаш «Иениң алдары» орденнер база «Иениң медалы» медальдар-биле шаңнадырларны киирер талазы-биле ажылдың Эрзин районда байдалының дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга чоокта чаа чугаалажып көрген, хөй уруглардыг иелерни шаңналдарга киирер талазы-биле районнуң улус депутаттар Советтери чамдык ажылдарны кылып турарын, а «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнадыр кижилерни илередип киирер талазы-биле барык ажыл чоруттунмайн турарын демдеглээн.

Улус депутаттарының район болгаш кедээ Советтери, совхозтарның, бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң удуртукчулары «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңналдар аныяктарны кижизидеринге болгаш ажыл-агый сорулгаларын шиитпирлээринге аажок улуг мобилизакчы ужур-дузалыын эмга чедир четче үнелеп кообейн турар. Район болгаш кедээ Советтерниң күүскомнары «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаарынга кижилерни киирип турарының байдалының дугайында айтырыгны боттарының хуралдарынга чаңгыс-даа чугаалажып көрбээн.

«Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаарынга киирериниң чурумунуң дугайында Саавыр кедээ Советтериниң күүскомнарында, совхозтарда чок, бо айтырыгны кылып белеткээр ужурлуг кижилер Саавырда көрдүнген чүүлдерни билбес боор турар. Моон ужурунда медальды тургускан үе 1974 чылдың январь 18-тен бээр пенсияже үнген 129 кижиден чүгле чаңгыс кижини ол медаль-биле шаңнаарынга киирген. Ооң аңгыда медаль тургустунарының мурнунда пенсиялаан 200 ажыг кижи» бар. Оларның аразында медаль-биле шаңнадырынга төлептиглер эвээш эвес.

Мындыг байдалдың тургустунуп келгениниң чылдагааны болза, райкүүском хоочуннарны медаль-биле шаңнаарынга киирер ажылды организастаарының чугула ужур-дузалыын чедир үнелевээн. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1974 чылдың январь 18-тегн Чарлыын болгаш «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаарының практиказының дугайында» доктаалын бүдүрүлгелерниң, организацияларның болгаш албан черлериниң күүседип турарынга контроль тургуспааны болуп турар.

Иениң орденнери болгаш медальдары-биле хөй уруглардыг иелерни шаңнаарынга киирип турарында улуг четпестер база бар. Ылангыя кедээ Советтер күүскомнары Тыва АССР-ниң кедээ, суур Советтериниң дугайында Хоойлузунуң хөй уруглардыг иелерни иениң орден, медальдары-биле шаңнаарынга киирер талазы-биле оларга тыыскан эргелерин күүсетпейн турар. Шаңнатканнарның документилерин тургусканында частырыглар база эвээш эвес.

Үстүнде четпестерни барымдаалааш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнадырларны киирериниң талазы-биле Эрзин районнуң район болгаш кедээ Советтериниң күүскомнарының ажылын багай деп санааш, илереттинген четпестерни эң кыска хуусаада чайладырын, үстүнде адаан орденнер болгаш медальдар-биле шаңнадырларны белеткеп киирерин экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап чорударын Эрзин райкүүскомга дааскан.

КҮШТҮГ БОЛУП, БОТТАНЫП ТУРАР

Бир чыл мурнунда ССРЭ-ниң Дээди Соведи политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнүң байдалында совет улустуң тура-соруун илереткен шаан, ниити улустуң делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнезиниң Үндезин Хоойлузун хүлээп алган.

ССРЭ Конституциязы — бистиң үевистиң политиктиг эң чугула документизи—бистиң чуртувуска социалистиг сайзырангай ниитилелдиң тургустунганын бадыткаан, ол ниитилелди бүгү аңгыларның болгаш социал бөлүктерниң чоокшулажыышкынынга, бүгү нацияларның болгаш улустарның юридиктиг база боттуг деңэргезинге үндезилээш, «кижилерниң төөгүлүг чаа ниитилелишкээ—совет улус тургустунган.

Юридиктиг дээди күштүг документ болганда Конституция ССРЭ-ниң ниитилел тургузуунуң болгаш политиказының үндезиннерин, бистиң чуртувуста тургустунган политиктиг системаны, ниити улустуң социалистиг күрүнезиниң организастанып тургустунганының болгаш ажыл-чорудулгазының принциптерин быжыглаан.

Социалистиг ниитилелге совет политиктиг системаның өөзээ болур СЭКП-ның кол ролюн хоойлужудуп бижээн.

Чаа Үндезин Хоойлу амыдыралдың бүгү талаларынга хамаатыларның деңэргезин, оларның хөй янзы эргелерин болгаш хосталгаларын байырлалдыы-биле чарлаан база ынаныштыг магадылаап, оларны ниитилел мурнунга хүлээлгелер болгаш харыысалга-биле холбаштырарынга үндезилеп боттандырып турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының ээлчег чок чедиги сессиязынга түңнел чугаазынга Л. И. Брежнев мынча дээн: **«Конституцияны каасталга кылыр дээш тургуспаан бис. Ол күүсеттинер болгаш ооң бүгү кезектери күүсеттинер ужурлуг. Ол социалистиг демократияны улам ыңай хөгжүдериниң база ханыладырының күчүлүг чепсээ болур болгаш болур-даа ужурлуг».**

ССР Эвилелиниң Конституциязы ону хүлээп алган хүнүнден эгелээш, күштүг болуп, боттанып эгелээн, аңаа үндезилээш база ооң түңнелдерин сайзырангайжыдар дээш хоойлу-дүрүм талазы-биле улуг ажыл чоруттунуп турар.

1977 чылдың декабрьда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму «ССР Эвилелиниң хоойлуларын ССРЭ-ниң Конституциязынга дүүштүр чорударының талазы-биле ажылды организастаарының дугайында» доктаал хүлээп алган. Ында ССРЭ Конституциязында шуут айыттынган ийикпе, азы ооң түңнелдеринге дүүшкек чаа хоойлу-дүрүмнерни белеткээриниң эргежок чугулазын айыткан.

СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң хоойлуларының чыындызын белеткээри болгаш парлап үндүрери-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көрген. Ол чыындыны 1981—1985 чылдарда парлап үндүрер. ССР Эвилелиниң хоойлуларының чыындызы совет хоойлу чогаадылгазын улам ыңай сайзырангайжыдарынга, ниитилелдиң эрге-ажыктарының, совет хамаатыларның эргелериниң болгаш хосталгаларының камгалалын күштелдиреринге, күрүне болгаш ниитилел амыдыралының хоойлу-дүрүм үндезинниг быжыглаарынга дузалаар ужурлуг.

1978 чылдың апрель-майда эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтери ССРЭ Конституциязының 76 чүүлүнүң негелделерин күүседип, эвилелдешкен республикаларның чаа Конституцияларын бадылаан, ол Конституциялар эвилел Конституциязынга дүгжүп база республика бүрүзүнүң онзагай чүүлдерин барымдаалап турар.

Конституция болгаш амыдырал

1978 чылдың июльда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының тоску сессиязы хоойлу чогаадыр ажылдарының планынга дүүштүр ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дугайында болгаш ССРЭ-ниң делегей кереэлерин чарарының, күүседириниң база күш чок болдурарының чурумунуң дугайында хоойлуларны хүлээп алган.

ССРЭ Конституциязын хүлээп алган үеден бээр эрткен чыл дургузунда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң дыка хөй актылары хүлээп алдынган, олар чоннуң чаагай чоруун көдүрериниче, хамаатыларның эргелерин болгаш эрге-ажыктарын хандырарыныче, ажыл-агый организацияларының ажылын сайзырангайжыдарыныче, ажылчы чоннарның амыдырал байдалдарын экижидериниче угланган. Норматиптиг актыларның дыка хөйү ССРЭ Конституциязының төлевилелин база эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Конституцияларының төлевилелдерин бүгү улустуң чугаалажып көрүп турарының үезинде хамаатыларның киирген саналдарының болгаш шүгүмчүлелдериниң түңнели болуп турар. Ынчангаш улус ССРЭ-ниң Үндезин Хоойлузунуң чүгле тургузукчузу эвес, харын бүгү улустуң чугаалажып көрүп турганының үезинде хамаатыларның киирген санал-оналын барымдаалааш үндүрген нормативтиг дыка хөй актыларның «чогаадыкчыларының бирээзи» болу берген.

1978 чылдың май 16-да ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга чүве чугаалап тургаш, Конституциялар төлевилелдерин чугаалажып турда кичээнгейге алыр ужурлуг эвээш эвес саналдар кирген дээрзин эш Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн. **«Маңаа чүнү-даа хилис эрттирбейн, ажылчы чоннарның күзелдерин практиктиг ажылга улам долузу-биле барымдаалаары, бүгү ажыктыг болгаш үнелиг чүүлдерни чаңгыстап чыыры кончуг чугула. Бо дээрге чүгле республика болгаш чер-чер органнарының эвес, харын бистиң топ органнарывыстың база сорулгазы-дыр».**

ССРЭ-ниң чаа Конституциязы улус депутаттарының Советтериниң ажылын, күрүне органнарының ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдарынга, бистиң бүгү ажыл-агый механизмивистиң ажылдаарынга күчүлүг идиг берген.

ССРЭ-ниң политиктиг үндезини болур улус депутаттарының Советтериниң ролю өскен. Өске бүгү күрүне органнарының Советтерге контрольдадырының болгаш отчёттуг болурунуң дугайында Конституция чүүлдеринге үндезилээш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ажылы ажыктыг болгаш эчис сорулгалыг кылдыр чоруттунуп турар.

Улус депутаттарының Советтери бистиң амыдыралывыстың бүгү талаларынга салдар чедирип, ССРЭ Конституциязының 92 чүүлүнде чугаалааны ышкаш, **«күрүнениң ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң бүгү адырларын удуртуп, шиитпирлерни хүлээп ап, оларның күүселдезин хандырып, шиитпирлерни амыдыралга боттандырары дээш хыналданы кылып турар».**

Ажыл-агый чорудулгазының амгы байдалдары, экономиканың улам өзүп турар хемчээлдери болгаш ооң тургузуунуң нарыыдааны партияның экономиктиг политиказын боттандырарының кол чепсээ болур күрүне эрге-чагыргазының болгаш күрүне планының органнарының айтырышкыннарының ролюн бедидерин негеп турар. Ооң-биле чергелештир чер-черниң онзагай байдалдарын барымдаалап көөрүнүң эргежок чугулазы, ажыл-агый манёвруунуң болдунар аргазы, экономиктиг быраларны болгаш деткимчелерни ажыглаары, ниитилел бүдүрүлгезин эргелеп башкарарынга күш-ажылчы коллективтерниң киржилгезин калбартыры улам тода апарган.

Күрүнениң экономиканы удуртурунуң ол үндезиннери Конституцияда быжыглаттынган, ынчангаш ол үндезиннер ам ажыл-агыйны удуртурунуң стратегиязы биле тактиказын тодаралып турар.

Кедээ ажыл-агый күш-ажылын кедээде амыдыралдың индустриалдыг болгаш шынар талазы-биле өскерлиишкининиң бир хевири кылдыр шилчилдериниң социал программазы ССРЭ Конституциязында бижиттинген. Бо программаның боттанышкыны СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң «ССРЭ-ниң кедээ ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдер дугайында» шиитпирлеринде илереттинген. Кедээниң ажыл-ишчилериниң мурнунда турар кол сорулга—кедээ ажыл-агыйның бүгү адырларын бүгү талалыг, динамиктиг хөгжүдери болгаш ажыктыын дыка бедидери, чоннуң амыдыралының деңнелин улам бедидерин хандырар дээш чуртту аъш-чем болгаш кедээ ажыл-агый чиг-эди-биле ынаныштыг хандырары болур.

Конституцияның чарлаан бүгү чүүлдери, аңаа үндезилээш, боттанып турар бүгү чүүлдер кижи дээш, ооң чаагай чоруу дээш кылдынып турар. Ынчангаш кижиниң эргелерин болгаш кол хосталгаларын камгалаар деп шуугаашпышаан, Совет Эвилелинге, ооң Конституциязынга база ону ажыглаарынга холбаштыр нүгүлдер болгаш хоп-мегелер кампаниязын чорудуп турар чамдык буржуаз политиктерниң база идеологтарның ораладжыышкыннары кандыг-даа үндезин чок болуп турар.

Советтер чуртунуң хамаатылары бүгү улуг эргелерни болгаш хосталгаларны херек кырында бүрүнү-биле ажыглап турар, ол эргелер болгаш хосталгалар социалистиг революцияның тиилээниниң болгаш кызымаккай тургузукчу күш-ажылдың түңнелинде чедип алдынган. Чогум-на социалистиг тургузуг кижиниң эргелерин болгаш хосталгаларын улгаттырарын, социал-экономика болгаш культура хөгжүлдезиниң программаларының күүсеттингениниң хире чергези-биле хамаатыларның амыдыралының байдалдарын үзүктел чок экижидерин хандырып турар.

Коммунистиг партияны болгаш Совет чазакты долгандыр сырый каттышкан совет улус социалистиг демократияның байдалдарында чурттап турар. Ниитилелдиң болгаш күрүнениң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны улам-на калбаа-биле киириштирерин, күрүне аппаратының ажылын сайзырангайжыдарын, хөй-нийти организацияларының идепкейин бедидерин, улусчу контрольду күштелдирерин, күрүне болгаш ниитилел амыдыралының хоойлу-дүрүм үндезинин быжыглаарын, хөй-ниитиниң санал-оналын доктаамал барымдаалаарын ССРЭ Конституциязы база хандырып турар.

В. А. МАСЛЕННИКОВ,
ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Күрүне болгаш эрге институдунуң улуг эртем ажылдакчызы, юридиктиг эртемнерниң кандидады.

Солуннарны болгаш журналдарны өреге бүрүзүнге

ЧАГЫДЫЛГАНЫҢ БАЙДАЛЫ

Республиканың чер-черде партия организацияларын эрткен чылын парлалга чагыдылгазын чорударынга парлалганың хөй-нийти тарадыкчыларының күжүнге улуу-биле даянган. Парлалга чагыдылгазын чорударынга Кызыл хоорайның «Союзпечать» агентилели (начальниги эш Е. В. Муращко) эң көскү черни ээлээн. Ооң-биле кады Каа-Хем районнуң «Союзпечать» салбыры (начальниги эш Р. Чигарских) парлалга чагыдылгазының ажылын эки организастааш, республикага ниити черни ээлээн. Тожунуң болгаш Өвүрнүң «Союзпечать» салбырлары база эки ажылдаан.

Бо чылдың парлалга чагыдылгазы амгы үеде кидин түлүк чоруп турар. Сентябрь айның 20-ге чедир бистиң хөй-нийти тарадыкчыларывыс он бир муң экземпляр төп солуннарны, бежен ийи муң ажыг экземпляр төп журналдарны, сес муң экземпляр «Тувинская правда» солунну, дөрт муң экземпляр чедип турар «Шын» солунну, ниитизи-биле чеден ийи муң ажыг янзы-бүрү чагыдылгаларны бижиириниче чонну организастаан. Бо дээрге чүгле ажылдың эгези. Парлалга чагыдылгазының талазы-биле ажыл ам-даа калбарар. Солуннарны болгаш журналдарны чагыдары бо чылын база Кызыл хоорайда багай эвес чоруп турар. Хоорайның парлалганың хөй-нийти тарадыкчылары ам безин барык үжен муң янзы-бүрү чагыдылгаларны организастаан.

Парлалга чагыдылгазын эрткен чылын эки организастап турган черлер бо чылын база мурнап чоруп турарын айтыр херек. Чижээлээрге, Каа-Хем районда ам безин беш муң кезек чедип турар солуннарны болгаш журналдарны чагыткаш, ук ажылды ам-даа организастап турар. Бии-Хемниң, Улуг-Хемниң, Чөөн-Хемчиктиң «Союзпечать» салбырлары база багай эвес ажылдап эгелеп турар.

Бо чылдың парлалга чагыдылгазы чер болганда бир деңдески чоруп турар деп чугаалап болбас. Четпестер ам безин көстүп эгелээн. Ылангыя республиканың кайы-даа черлеринде төп солуннарның, ылангыя «Правданың», «Известияның», «Трудтуң» чагыдылгазы куду болуп турар. Ооң-биле кады бистиң республика солуннарывыстың чагыдылгазы база оожум чоруп турар. «Тываның аныяктары», «Молодежь Тувы» солуннарның чагыдылгазы оон-даа куду.

Кызыл хоорайда парлалга чагыдылгазы багай эвес чоруп турар дээрзин үстүнде демдеглээн болгай бис. Ындыг болза-даа хоорайның бүгү тудуг организацияларында парлалга чагыдылгазы багай чоруп турарын онзалап демдеглээр херек.

Парлалга чагыдылгазының талазы-биле бистиң чорудар организакчы ажылывыстың кол угланыышкыны болза, солуннарны болгаш журналдарны өреге бүрүзүнге киирери болур.

С. ТАМБА.

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы“ медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Сес уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Талганчык Сержиевна **Ооржак** — Дөң-Терезин суурда өг-бүле ээзи.

Октээ Анайевна **Ооржак** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Сериң Мөңге-Чаяновна **Саая** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III. чергези-биле

Чечекмаа Хаажитпаевна **Иргит** — Кызыл-Мажалык суурда чунар-бажың ажылчыны.

Дырлаа Сарыгларовна **Лопсаң** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Нина Кан-ооловна **Намчал** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар фабриказының ажылчыны.

Солуимаа Балчыровна **Саая** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Созармаа Кончуковна **«Хомушку»** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Борбаан Иргитовна **Долума** — Барлык ортумак школазының ажылчыны.

Ульяна Хомушкуевна **Карыма** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Хеймерек Бадыевна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Думпа Кодур-ооловна **Сарыглар** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Доормаевна **Ховалыг** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Ольга Сюрюновна **Чыргал** — Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводунуң ажылчыны.

Беш уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Оҗан Шожутовна **Күжүгет** — Кызыл-Мажалык суурда ажылчын.

Алдын-кыс Успуновна **Монгуш** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Спадээн Кустук-ооловна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Мижит Санчы-Маадыровна **Саая** — Ак-Довурактың амыдырал хандырылга комбинадының ажылчыны.

Ольга Дактомовна **Саая** — улус депутаттарының Эрги-Барлык кожуун Совединиң күүскомунуң даргазы.

Елизавета Николаевна **Шарапова** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергоцегиниң ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Сес уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Чечек Ивановна **Сюрюнмаа** — Кунгуртуг суурда уруглар ясли-садының эмчи сестразы.

Долчанмаа Ивановна **Шимит** — Кунгуртуг суурда уруглар ясли-садының ажылчыны.

Алды уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

База-кыс Долаановна **Дамба-Хуурак** — № 2 КМК-ның ажылчыны.

Анна Ивановна **Идам** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Салчаковна **Иргит** — «Сукпак» совхозтуң ажылчыны.

Раиса Маскыровна **Монгуш** — «Тииделге» совхозтуң ажылчыны.

Дарымаа Дүлүшевна **Серен** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Зоя Степановна **Баянова** — Кунгуртуг суурда өг-бүле ээзи.

Зоя Делгеровна **Болдук** — «Х Улуг хурал» совхозтуң уруглар ясли-садының ажылчыны.

Чечек Ондаровна **Куулар** — Кур-Чер школазында лаборант.

Байр Васильевна **Магбын** — Кунгуртугнуң Культура бажыңының ажылчыны.

Дүү-Дарый Сагдыевна **Монгуш** — «Тииделге» совхозтуң ажылчыны.

Надежда Ивановна **Носкова** — «Көк-Тей» совхозтуң ажылчыны.

Варвара Прокопьевна **Шурышева** — «Көк-Тей» совхозтуң ажылчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Чудукмаа Лапазаевна **Хорлуу** — «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Кара-кыс Бадакшановна **Эренчин** — «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Мария Кыргысовна **Бумбажай** — Самагалтай ортумак школазының башкызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Светлана Борбаковна **Даваа** — Шуурмакта уруглар садының ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай, 1978 чыл. Сентябрь 20.

„ШЫНГА“ ХАРЫЫ

ХУРАЛГА ЧУГААЛАШКАН

Бо чылдың сентябрь 21-де үнген № 220 «Шын» солунга «Плов-даа эвес, та чүү ыйнаан» деп түүл парлаттынган. Ында Туран хоорайда № 2 столовяда чемни багай шынарлыг белеткеп турарын шүгүмчүлеп бижээн.

Бии-Хем райпозунуң даргазы А. А. Ахмадуллинниң редакцияга дыңнатканы болза: ук чүүлдү № 2 столовяның коллективиниң хуралынга чугаалажып көрген. Ажылдакчыларның ажылын контроль чок тургусканы, столовяның иштики арыг-шевер эвес болганы, чемни белеткээриниң технологиязын үрээни дээш ээлчегниң улуг повары Андрееваны райпо баштаар чери шыңгыызы-биле доңгуткан.

Аъш-чемниң ассортиментизин калбартыр, шынарын экижидер хемчеглерни райпо баштаар чери ажылдап кылган. Ниитиниң чемненилге чериниң ажылынга контрольду кошкатканы дээш, райпонуң бүдүрүлге эргелекчизинге шыңгыы хемчегни хүлээткен.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

Социалистиг демократияның принциптериниң тииделгези

ВАРШАВА. (СЭТА). Совет Эвилелинде коммунистиг тургузуушкунда болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске чурттарында сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тургузарынга чедип алдынган чедиишкиннер социалистиг тургузугнуң артык күштериниң дугайын, социалистиг демократияның бүгү талалыг хөгжүлдезиниң дугайын бузурелдиг-биле херечилеп турар деп, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ТК-ның секретары Е. Лукашевич медеглээн. Социалистиг ниитилелде демократияның хөгжүлдезиниң болгаш кижиниң эргелериниң магадылалының айтырыгларынга тураскааткан польша найысылалда боон турар теоретиктиг конференцияга ол чүве чугаалаан.

Марксизм-ленинизмниң үндезилекчилериниң айтыышкыннары, Совет Эвилелинде Лениниң партиязының чогаадыкчы боттандырып чорутканы социалистиг демократияның принциптери 1977 чылдың октябрьда хүлээп алдынган ССРЭ-ниң Конституциязында бүгү талага болгаш долузу-биле боттанган.

Социалистиг чурттарда «кижиниң эргелерин үреп турары» деп адаар чүүл-биле холбаштыр Барыын чүктүң тодаргай бөлүктериниң өөскүдүп үндүрген ийи арынныг кампаниязын болгаш бистиң чурттарывыстың иштики херектеринге холгаарлап киржириниң оралдажыышкыннарын чөнгээлиг чорук кылдыр социалистиг дем каттыштырылгазының күрүнелериниң ажылчы чоннары шиитпирлиг-биле ойтур шапкан болгаш ол оралдажыышкыннар бүрүнү-биле буурап дүшкен.

Совет Эвилелиниң өңнүктериниң конференциязы

ЛОНДОН. СЭТА-ның корреспондентизи В. Мостовецтиң дамчытканы болза: англи-совет найырал ниитилелиниң конференциязы ында бодунуң ажылын дооскан. Великобританияның ол хөй-нитти организацияларының 30 салбырларының делегаттары аңаа киришкен. КНО-га чугаалажып көөрү-биле кирген Совет Эвилелиниң чепсегленишкинин дүжүрер талазы-биле эгелекчи саналын деткиириниче англи чазакты конференцияның киржикчилери кыйгырганнар. Ол боттуг саналдар ССРЭ-ниң чазаавын, бүгү совет улустуң тайбыңче чүткүлүнүң дугайын тодаргай херечилеп турар деп, хүлээп алган резолюцияда демдеглээн. Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти кызыгаарларының дугайында Венада чугаалажыышкыннарга Варшава керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң чогаадыкчы саналдарынга Англияның болгаш Барыын чүктүң өске-даа чурттарының эки хамаарылгазы чепсегленишкинни дүжүрериниң болгаш Европага чавырлыышкынның херээнге боттуг салыышкын болур ужурлуг деп, ол резолюцияда база онзалап демдеглээн.

Массалыг узуткаашкынның чаа араатанзыг чепсээ болур нейтроннуг бомбага удур кампанияны Великобританияга улам калбартып чорударының эргежок чугулазын делегаттар тускай резолюцияга онзалап демдеглээннер. Великобританияның девискээринге нейтроннуг бомбаны тургузарындан ойталаарының дугайын чарлаарынче англи чазакты олар кыйгырганнар.

Массалыг информацияның органнарының чорудуп турар антисовет кампаниязын делегаттар чаңгыс үн-биле буруу шапканнар.

Англи-совет найырал ниитилелиниң президентизинге Великобританияның коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң сураглыг ажылдакчызы Э. Ротштейнни база катап соңгаан, а ниитилелдиң даргазынга англи парламентиниң кежигүнү, тайбың болгаш чепсегленишкинни дүжүрер дээш илеңкейлиг демиселчи У. Вильсонну соңгаан.

ХАРЫЛЗААЛАР КАЛБАРЫП ТУРАР

МАДРИД. Ийи чурттуң аразында 1972 чылдың сентябрь 15-тегн садыг дугуржулгазының күүселдезин хынаарының совет-испан холушкак комиссиязының 4-кү хуралы Мадридке болган. Совет делегацияны даштыкы садыг министриниң оралакчызы А. Н. Манжуло, испан делегацияны — даштыкы садыг министриниң оралакчызы Карлос Бустело баштаан.

1977 чылда болгаш 1978 чылдың эрткен үезинде совет-испан садыглажыышкынның түңнелдерин комиссия үндүрген болгаш ийи чурттуң аразында бараан саарылгазының өзүлдезин сеткил ханыышкын-биле демдеглээн.

Ажыл-херекчи харылзааларны калбартырынга делгелгелерниң таарымчалыг рольдуун хуралдың киржикчилери демдеглээн. Бо чылдың ноябрьда Москвага болур баштайгы испан үлетпүр делгелгезин, ол ышкаш 1979 чылда Барселонга болур делегей ярмарказынга чамдык совет даштыкы садыг каттыжыышкыннарының киржирин бо талазы-биле улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар. Совет делегация экономикага болгаш үлетпүрге кады ажылдажылга дугайында дугуржулга төлевилелин испан талага өөрениир көөрү-биле дамчыдып берген.

(СЭТА).

ФКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНУҢ ДООЗУЛГАНЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Француз Коммунистиг партияның ТК-ның пленуму бодунуң ажылын дооскан.

Ооң киржикчилери чуртта социал болгаш экономиктиг байдал дугайында, ажыл чок чоруктуң болгаш социал деӊ эрге чок чоруктуң политиказынга удур, барыын-европейжи интеграцияга база Европаның экономиктиг ниитилежилгезин калбартырынга удур коммунистерниң демиселиниң дугайында ФКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ТК-ның секретары Ш. Фитерманның илеткелин чугаалажып көрген болгаш чүүлдүгзүнгеннер.

Пленумга түңнел сөстү ФКП-ниң чиңгине секретары Ж. Марше чугаалаан болгаш амгы үе-чадада партияның стратегиязының айтырыгларынга доктааган, ФКП-ниң стратегиязының кол сорулгазы болза француз ниитилелди ханызы-биле чаартып тургузары, Францияны кризистен үндүрер болгаш социализмни тургузарынга таарымчалыг байдалды тургузаар арганы бээр демократтыг реформаларны чорудары болур деп, ол онзалап демдеглээн. Бүгү капиталистиг чурттар-биле кады Францияның чурттап эртип турары кризис болза ханы, үр хуусаалыг болгаш бүгүнү хаара туткан кризис болур. Ооң чылдагааны болза улуг капиталдың тергиидээшкинин болур, ынчангаш кризистен үнери капиталистиг ниитилелдиң үндезиннеринге дээп турар, улуг буржуазияның тергииделин чок кылыр реформаларны негеп турар. Ажыл чок чоруктуң өзеринге, социал деӊ эвес чорукту ханыладып турар «быжыг экономия» дээр чазактың политиказын ол шүгүмчүлээн.

Социал чаартылгалар дээш демисел чорударынга улусчу күштерниң калбак, быжыг эвилелин катап тургузарын ФКП-ниң чиңгине секретары саналдаан.

Ол чурттарга эрге-чагыргага коммунистерниң туруп алырынга шаптыктаар сорулга-биле Барыын Европаның элээн каш чурттарының иштики херектеринге империалистиг күрүнелерниң, чүнүң-даа мурнунда АКШ-тың холгаарлап киржиишкинин Ж. Марше бодунуң чугаазының түңнелинде буруу шапкан.

Пленумнуң төнгениниң соонда болган парлалга конференциязынга ФКП-ниң чиңгине секретары «ниити рыноктуң» калбарарынга француз коммунистер удурланып турар деп медеглээн. Европаның экономиктиг ниитилежилгези болза монополияларның чепсээ, барыын-европейжи улустарны болгаш чурттарны молчуурунуң чепсээ деп, ол чугаалаан. Биске албадап турар Европа болза АКШ-тың болгаш ГФР-ниң тергиидээр Европазы болур.

ВСР-НИҢ ДХМ-НИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХАНОЙ. Пномпеньниң удуртукчулары кыдат эрге-чагыргаларга деткидип алгаш, Вьетнамга өжээнниг политиканы чорудуп, кызыгаар дайынын калбартып, Вьетнамның бот-эргезин болгаш бүрүн-бүдүн девискээрлиг турар чоруун үреп, вьетнам улуска удур хөй санныг кемниг үүлгедиглерни кылып, чугаалажыышкыннардан ойталап, ийи чурттуң аразында харылзааларны чогумчудар талазы-биле Вьетнамның угаан-сарыылдыг болгаш боттуг саналдарын хүлээвейн турар деп, Вьетнам Социалистиг Республиканың Даштыкы херектер министерствозунуң медеглелинде чугаалаан.

Вьетнамның туруш-бодалы мырыңай билдингир. Вьетнам улус болгаш Вьетнам Социалистиг Республиканың чазаа Вьетнамның болгаш Кампучияның аразында харылзааларга хамаарышкан бүгү айтырыгларны тайбың арга-биле шиитпирлээриниче кезээде чүткүл салып келген. Вьетнамның саналдары—боттуг, угаан-сарыылдыг болгаш тодаргай саналдар. Бир эвес Пномпеньниң чагырыкчы бөлүктери Вьетнамга удур дайын чорудулгаларын уламчылап, Пекинниң эжелекчи, гегемонисчи болгаш улуг күрүнезирек бодалдарынга бараан болуп туруп бээр болза, оларның аштырыышкыны улам-на аар-берге болур деп медеглелдиң түңнелинде чугаалаан.

(СЭТА).

СИРИЯНЫҢ ТУРУЖУ

ДАМАСК. Ливанның айтырыын чугаалажыры-биле делегей конференциязын эрттирер дугайында АКШ-тың саналын Сирия хүлээвээн. Ливанда байдалды чугаалажыры-биле делегей конференциязын чыылдырарын дугайты чамдык чурттар-биле, оларның аразында Сирия-биле америк администрация эрткен ийи неделяда каш-даа удаа харылзашкан болгаш ындыг конференцияны чыылдырарының идеязы-биле Сирия чөпшээрешкен дээр аянныг дыңнадыглар АКШ-тың күрүне департаментизинден сөөлгү үеде көстүп келгилээн деп Дамаскыда албан хуузу-биле парлап чарлаан медеглелде чугаалаан. Ындыг ииизылыг бадыткалдарга чүгле алдедсинер апаар, чүге дээрге ындыг идеяны Сирия чугаалашпаан болгаш ындыг конференцияны чыылдырарының идеязы-биле ол кажан-даа чөпшээрешпес.

Ливанда чөрүлдээниң киржикчилери боттары чыылдырган ындыг конференция ажыктыг болган туруп болур. Өске кандыг-даа конференцияда ажык чок, чүге дээрге ындыг конференция Ливанның иштики херектеринге холгаарлаашкынның болгаш өске улустарга боттарының тура-соруун дөгээриниң оралдажыышкыны-дыр.

(СЭТА).

ГАЙАНАНЫҢ ХЕРЭЭЖЕННЕРИНИҢ ШУУЛГАНЫ

ДЖОРДЖТАУН. (СЭТА). Гайананың херээженнериниң демшилгелиг организациязының (ХДО-нуң) VII съездизи Гайананың найысылалынга «Херээженнер тайбың, деӊ эрге, демократия болгаш социализм дээш демиселге каттыжыңар!» деп лозуң-биле эрткен. Съезд ол организацияны тургусканының 25 чыл оюбиле деңге болган. Съезд империализмге, колониализмге, неоколониализмге, боо-чепсекти эндере бүдүреринге удур, бүгү-ниити чавырлыышкын болгаш тайбың кожа-хелбээ доругннаашкын дээш демиселге ХДО-нуң хүрээлениниң сырый каттышканын көргүскен.

Улуг Октябрьның тиилээнинниң соонда социализм улустарның капитализмге болгаш империализмге удур демиселинге кол шивээ болу берген деп, отчет илеткелинге ХДО-нуң чиңгине секретары Аран Таптони онзалап демдеглээн. Социализмниң тииделге бүрүзү монополияларның ужурдүрүм чок чоруу-биле, национал хосталга дээш, тайбың болгаш демократия дээш демиселге ажылчы чоннарга чаа күштү берип турар деп, ол айыткан. Херээженнерге эр кижи-биле деӊ эргени чүгле социализм магадылап турар. Совет Эвилелиниң чедиишкиннери, янзы-бүрү талаларга күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң амыдыралынга совет херээженнерниң калбак киржилгези боттарының эргелери дээш демиселге бүгү делегейниң херээженнерин сорук кииририп турар.

Пекин удуртулганың политиказын Гайананың херээженнериниң удуртукчузу шыңгыызы-биле шүгүмчүлээн. Мурнуу-Чөөн Азияга Кыдат АКШ-тың пландары-биле шуут дүүштүр хөделип турар деп, ол айыткан.

Съездиниң хүлээп алган резолюциязында бүгү чурттарның херээженнериниң демшилгелиг организацияларыбиле эп-сеткил каттыштырылгазын онзалап демдеглээн. Съезд Палестинаның улузунуң болгаш Африканың мурнуу чүгүнүң улузунуң хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселин деткээн. Латин Америкаңың реакцылыг ёзу-чурумнарын, Никарагуада Сомосаның диктатуразының араатанзыг үүлгедиглерин буруу шапкан.

Гайананың херээженнери антиимпериалистиг быжыг турушту ээлээрниче, империализмге, фашизмге, апартеидке болгаш расизмге удур демисежип турар улустарга бүгү тала-биле деткимчени көргүзеринче чазакты кыйгырганнар.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ЛУСАКА. (СЭТА). Смиттиң хоойлуга удур ёзу-чурумунга удур хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш боо-чепсектиг демиселди чорудуп турар Зимбабвениң патриоттуг фронтузунуң дайынчылары сөөлгү үеде чаа дайынчы чедиишкиннерни чедип алганнар.

Ол организацияның парлалга органы болур «Зимбабве пипла войс» солуннуң дыңнадып турары-биле алырга, сентябрьның баштайгы чартыында хосталга дээш демиселчилер элээн каш чедиишкинниг операцияларны чорудкан, ооң түңнелинде дайзынның дириг күштеринге болгаш техниказынга улуг чидириглерни таварыштырган. Сиполило чоогунга патриоттар шериг самолётту дүжүр аткан. Ооң иштинге солдаттар болгаш шериг херекселдери бар болган. Казунгуланың чоогунга хосталга армиязының дайынчылары расисчилерниң шериг баазазынче халдааннар.

Патриоттар-биле демиселге улуг чидириглерге таварышкаш, расисчилер тайбың чурттакчы чонга удур истеп сүрүүшкүнну калбартып чоруда бергеннер деп, солун демдеглээн. Чүгле сентябрьның 9-тан 15-ке чедир шаажылакчыларның холундан 200 ажыг африканнар өлген. Родезия дайынзырактарның мораль талазы-биле багай байдалын болгаш ак кештиг чурттакчы чоннуң дашкаар дезип үнүп турарының дүрген өзе бергенин солун айыткан.

ЛИВАН: БАЙДАЛДЫҢ УЛАМ ЧИДИГЛЕНГЕНИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан найысылалда байдал база катап чидиглени берген. «Ливан черден сөөлгү сирий солдат үнүп чорутпаажеге чедир» боо-чепсектиг демиселди консервативтиг «ливан фронтунуң» шериглери үргүлчүлээр деп, национал-либерал партияның баштыңы К. Шамунуң чөңгээлиг медеглели ол чорукту болдурган. Ливанда тайбыңны деткиир талазы-биле арабтар аразының күштериниң кол кезиин сирий шериг албанныглар тургузуп турары билдингир болгай. Барыын үзелдиглерниң баштыңының медеглелиниң соонда доп-дораан консерваторларның отрядтары арабтар аразының күштериниң Бейруттуң чөөн районнарында туруштарынче боолап эгелээн. Найысылалдың барыын кезээнде чамдык кварталдарны олар база боолаан.

Консервативтиг күштер Ашрафияда боттарының туруштарын быжыглап алырын база оралдашканнар. Ооң түңнелинде боо-чепсектиң бүгү хевирлерин ажыглаан дайылдажыышкын Айн ар — Румманның, Фурнаш-Шуббактың, Халастың болгаш өске-даа черлерниң девискээринче нептерээн. Хоорайда хөй санныг өрттер болгулаан, хөй бажыңнар үрелген, хөй кижилер өлүрткен болгаш балыгланган. Хамааты дайычның эң багай үелеринге безин деңнээрге демисел эң-не каржы-дошкун болган деп, ында демдеглеп турар.

Ливанның мурнуу чүгүнде дүвүреңгейлиг чорук өскен. Израильдиң артиллериязынга деткиткен барыын үзелдиг христиан күштер Набатияны болгаш ооң чоогунда черлерни күштүг-биле боолаан.

Барыын үзелдиг күштерниң боо-чепсектиг бүгү чөңгээлээшкиннерин шиитпирлиг-биле ойтур шавар деп, арабтар аразының күштериниң командылалы бодунуң медеглелинге онзалап демдеглээн.

НИАГАРА-ФОЛСТУҢ ХАЛАВЫ

АКШ. Ниагара-Фолстуң чурттакчылары сөөлгү ийи чыл дургузунда коргунчуг болуушкуннуң херечилери болу бергеннер: сураглыг Ниагара хорлаажының чанында чамдык черлерде 30 чыл бурунгаар хөөп каан химиктиг тоглаңчылар дедир үнүп турар апарган. 1942 чылда «Хукер кемиклз энд пластикс корпорейшн» деп компания хоралыг тоглаңчыларлыг контейнерлерни сыгай берген каналче кийир октап эгелээн. 1976 чылда хөй чаашкыннарның соонда контейнерлерниң ханалары үрели берген болгаш ол хоралыг тоглаңчылар чер кырынче сыстып үнүп эгелээн.

Ол девискээрге улуг шинчилелдерни чорутканының соонда хоралыг чүүлдерниң 80 хире хевирлерин тыпкан. Оларның чамдыызы дириг амытаннарга рактан аарыырын, а чүгле чаңгыс бензол кижилерниң лейкемиядан аарыырын болдуруп болур.

Ол чериниң чурттакчыларынга оон көжүп чорууруи саналдаан. Ынчалза-даа оларның хөй кезиинге ол халап боон болур. Чедирген когарал дээш кандыг-даа харыысалганы «Хукер кемиклз энд пластикс корпорейшн» компания хүлээвес деп, оон тоолэлекчизи медеглээн.

ЧУРУКТАРДА: Ниагара-Фолстуң ийи кудумчузунуң аразында (ортузунда) химиктиг бүдүмелдер-биле долдуптан канал көстүп тыдыр; уруглар чүнүң-даа мурнунда аарыгга таваржып болур ужурундан эмчиниң бичии уругнуң ханын анализ кылыры-биле ап турары.

(СЭТА-ның фотохроникалары).

ӨРТТЕН КАРАЖА БОЛДУРБААЛЫҢАР

Тараа ажаалдазының болгаш мал чеминиң белеткелиниң үезинде кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының үндүрген аажок улуг күжениишкиннери болгаш оларның ажылының үре-түңнелдери өрт айыылы ышкаш ындыг каража-когалдарга таварышпазын дээш бүгү хемчеглер амгы үеде алдынган турар ужурлуг. Тарааны ажаап болгаш арыглап, савалап тура база мал чемнерин ырактан сөөрткеш, чем кадагалаар черлерге, ол ышкаш кыштагларга, фермаларга чедирип турар үеде ол ажылдарны чорудуп турар черлерге—тараа, сиген шөлдеринге, шаңнарга, сиген мөөңнээр черлерге, кыштагларга болгаш фермаларга өртке удур хемчеглерни шыңгыы боттандырары онза чугула боон турар. Ол хемчеглер ындыг черлерге өрт айыылы болу бээрин шуут чайладырын хандырар сорулгалыг.

Тараа ажаап, арыглаар, мал чемнери сөөртүр үелерде өрт болу бээриниң эң нептереңгей хевири от-биле оваарымча чок болур чоруктар боон турганын мурнуку чылдарда болган таварылгалар бадыткап турар. Бо таварылгаларда өрт колдуунда-ла шала өжүрген октапкан таакпы азы сереңги одундан, бичии уругларның от-биле ойнап турганындан хып эгелээр. Ынчангаш тараа, сиген шөлдеринге, шаңнарга, мал чемнерин чыып мөөңнеп турар черлерге база оларны сөөртүп чоруур транспорт чанынга таакпылаар чоруктарны шыңгыы кызыгаарлаары, ындыг черлерже бичии уругларның келирин болдурбазы чугула.

Мал чемнериниң болгаш тараа продуктуларының өртке таваржы бээриниң база бир чылдагааны болза, тракторларның, комбайннарның болгаш автомашиналарның моторларындан чаштаан оттар ыш үнер хоолайжыгашты дамчааш, кургаг чүүлдерни чий бээри, дамдылап чоруур кывар-чаар чүүлдерниң отка, электри тогунга таваржы бээри, ажаалдада болгаш транспорт херекселдериниң дескинип чоруур өзектеринге, белдирлеринге ораашкан кургаг массаларның изинери, кывар чүүл кудуп турда техниканың даштыкы кезектеринге төгүлген чүүлдерге от дамчыры боон турар. Ол ышкаш үрелик электри четкилери бо ажылдарны кылып турган үелерде база каш-даа өртү болдурган.

Мооң ужурунда тарааны арыглап база складтап турар черлерге, мал чемнери мөөңнеп дүжүрүп турар черлерге ажылдаар техникаларның ыш үндүрер хоолайжыгаштары чалбыыш өжүрүкчүлери-биле дериттинген, кывар чүүлдерниң саваларын ыяк хынаттынган турары чугула. Ажаалдада болгаш сөөртүлгеде ажыглаттынып турар бүгү техникаларның өзектеринде болгаш белдирлеринде ораашкан кургаг материалдарны үргүлчү аштаар херек. Техникага кывар чүүлдерни кударда оларның дашкаар каржып төктүрүн болдурбазы-биле шлангалар-биле кылыры, бир эвес кывар чүүл техниканың даштынче төктү-даа берген болза, ону кургадыр чодары ыяап-ла албан болур. Шаңнарда, складтарда, сиген, саваң дүжүрүп турар черлерде электри четкилери хынаттынган болгаш экисептеп кылдынган турары, ол черлерде ток күжү-биле ажылдаар дерилгелерниң дамчыдыкчылары болгаш белдирлери кдегелдиг коштунган болгаш кылдынган турары чугула.

Тарааны арыглап турар үеде, ол ышкаш витаминниг сиген далганы кылып турар үеде өрт болу бээр таварылгалар бар. Ооң кол чылдагааны болза, кургадыкчыда тарааның болгаш агрегатта сиген массазының эрттир изииринден, тараа чолуму болгаш хөлүглаттынган сиген кыва бээри болур. Мооң ужурунда машинистер болгаш операторлар тараа кургадып, сиген далганы кылып турар үеде өрттен айыыл чок болуруннуң чурумнарын ылап билген турар болгаш оларны хажык чок сагыыр хүлээлгелиг. Тараа ийикпе сиген массазы эртир изиип, кыва берген таварылгада агрегаттарны дораан доктааткаш, кывыышкынны өжүрериниң бүгү хемчеглерин алыр.

Мал чемнери мөөңнеп турар болгаш тараа арыглап, шыгжап турар черлер, ол ышкаш ол продуктуларны ажаап, сайгарып база сөөртүп турар машина-техникалар өртке удур болгаш өрт өжүрер эргежок чугула херекселдер-биле четче дериттинген турарын чедип алыр херек.

Н. ВОРОНЦОВ,
өрттен камгалалдың инженери.

Культура албан черлериниң кышка белеткели

ШЫНАРЖЕ КИЧЭЭНГЕЙ САЛЫР

СЭКП Өвүр райкому, райкүүском культура албан черлериниң ажылының дугайында сагыш салып, аңаа хамаарышкан айтырыгларны бюро хуралдарынга болгаш сессияларга чугаалажып турар. «Көдээниң чурттакчы чонунуң культура хандырылгазын улам экижидер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга хамаарыштыр айтырыгны СЭКП райкомунуң бюрозу-биле райкүүскомнуң каттышкан хуралынга чугаалашкан. Улус депутаттарының район Советиниң сессиязынга ук айтырыгны эрткен чайын чугаалашкан. Чамдык культура одагларының материалдыг баазазының кошкаан, ол ышкаш ажылдың шынары чогуур негелдеге дүүшпейн турарын сессиядан айыткан. Культура албан черлериниң кышка белеткелин сентябрьга чедир дооскан турарын база доктааткан, одаар чүүлдү бүрүнү-биле сөөртүп эккеп алыр ужурлуг турган.

Ам сентябрь доозулгаш, октябрь ай эгелээн. Районнуң культура албан черлериниң кышка белеткели кандыг болганыл? Агар септелгени шуптузу культура одагларынга чоруткан. Белеткээн одаар ыяштың барык шуптузун сөөртүп алган, хөмүр-даштың хөй кезин сөөртүнмээн, ону дүрген сөөртүп алыры чугула. Ак-Чыраада клуб болгаш библиотеканың септелгезин кылбаан, Бора-Шай болгаш Сарыг-Хөл кодээ библиотекаларының септелгези чоруттунмаан. Септелгени чорутканының шынары чамдык черлерде багай боор турарын ыыттавайн барып болбас. Солчур кодээ Культура бажыңында септелге чүгле чугайлап, бүдүүшкүн-биле дооступ калган. Культура бажыңының даштын чугайлаар, штукатурлаар болза, кылыр ажыл эвээш эвес. Культура бажыңының девискээрин бичии-даа чаагайжытпаан.

Районнуң культура албан черлериниң чамдыктарының чанында ыяш, хөмүр-даш шыгжаар черлер чок, оон уламындан одаар чүүлдү кайы хамаан чок оорлап, дажыглап турар фактылар бар.

Шиитпирлер күүселдезиниң хыналдазын СЭКП райкому доктаамал контрольдап турарын айтып болур. «Торгалыг» совхозта партком секретары В. Б. Бюрбюнуң илеткелин СЭКП райкомунуң бюрозунга дыңнаан. Культура албан черлериниң ажылын удуртуп турарының дугайын ол чугаалаан. Хүлээп алган доктаалда чүгле четпестер эвес, харын кылза чогуур хемчеглер, ону күүседириниң хуусаазын база тодараткан.

Культура албан черлериниң материалдыг баазазын быжыглаары-биле хемчеглерни ап чорудуп турар. Дериг-херекселдер-биле хандырылга, хепсин аймаа, музыка херекселдери-биле четчелээшкин ышкаш айтырыгларны база оюп эртпейн турар. «Торгалыг» совхозтуң удуртулгазы СЭКП райкомунга болган, чугаадан түңнел үндүрүп, Культура бажыңынга чугула инвентарь болгаш дериглелер садып эккеп алыры-биле тускай машинаны Кызылче доп-дораан чоруткан.

Бисте бар чамдык хереглеттинмес чүүлдерни Өвүрнүң культура албан черлеринге берип, дузалаан бис. Хандагайтының уруглар библиотеказынга номчулга залынга херек столдарны, сандайларны чоруттувус. Оон-биле кады муң ажыг номну база берген бис. Районнуң уруглар библиотеказының моон соңгаарты ажыл-ижинге ол-даа болза дузалыг болур деп санап турар бис.

Чуковский аттыг библиотеканың база методкабинеттиң ажылдакчылары сентябрьда ук районга чорааш, боттуг дузаны көргүскеннер. Уруглар библиотеказының ном фондузун таарыштыр салып, бир өрээлди хостааш, номчулга залы кылган. Ажыл-агый болгаш канцеляр барааннарын садып алырынга дузалаан. Ук библиотекада аныяк специалист Раиса Охемчик ажылдап барган, ол бистиң уруглар библиотеказынга неделя хуусаалыг стажировканы база эрткен.

Культура албан черлериниң кышка белеткелин хынаар рейд бригадазы районнуң культура албан черлериниң бүгү байдалын хынап көргеш, кылза чогуур чүүлдерни айтып, хуусаазын доктааткан. Ам чүгле ону амыдыралга боттандырары чугула. Септелгениң шынарынче сагыш салыр апаар. Культура одагларының материалдыг баазазын быжыглап, кадрлар-биле хандырбышаан, чон ортузунга чорудар культура-массалыг хемчеглерниң утка-шынарынче кол кичээнгей салыр ужурлуг. Культура албан черлериниң ажылынга хамаарыштыр СЭКП ТК-ның доктаалында бо талазы-биле улуг ажылдарны чорудары көрдүнген.

З. СТРЕЛКОВСКАЯ,
республиканың Чуковский аттыг уруглар библиотеказының директору.

МЕТЕХИ ШИВЭЭЗИНГЕ „ТБИЛИСИ КЕЖЭЭЛЕРИ"

ТБИЛИСИ. «Орэра» деп сураглыг ыры-хөгжүм ансамблиниң бурунгу Метехи шивээниң чанында даг элээнге оюн көргүзүү ол талантылыг коллективтиң сонуургакчыларының байырлалы болу берген. Тбилиси хоорайның үндезилекчизи Вахтанг Горгасалга тураскаалды туткан кадыр хая, Кура хемниң кырында халайгылай берген бурунгу балконнар «Тбилиси кежээлери» деп концерттиң боду бүткен каасталгазы болган.

Көрүкчүлер ансамбльдиң удуртукчузу Вахтанг Кикабидзеге, Н. Брегвадзеге, ансамбльдиң квартединге изиг-биле адыш часкааннар.

«Тбилиси кежээлерин» режиссер С. Мревлишвили, республиканың алдарлыг артизи З. Яшвили, чурукчу М. Чавчавадзе олар белеткээннер.

ЧУРУКТА: «Орэра» ансамбльдиң күүселдезинде грузин аялгалар бурунгу Метехи шивээниң ханаларының чанынга чаңгыланып үнген.

С. ЭДИШЕРАШВИЛИНИҢ болгаш
М. ДАТИКАШВИЛИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЫРЫ-БИЛЕ ХОЛБАШКАН ТӨӨГҮ

1929 чылдың август 3-те «Комсомольская правда» солунга «Оттуг тракторист» деп чүүл үнген. Ында комсомолчу-тракторист Петр Дьяковтуң бодунуң тракторунуң чанынга хилинчектенип, өрттенип өлгенинин дугайында чугаалап турар.

Сибирьниң Усть-Ламенка суурга «Чаа орук» коммуназының эң-не идепкейлиг, ажыл-агыйжы, тургузукчу организакчыларының бирээзи ол турган. Байларның удур чоруунга-даа алдыртпайн, коммуна өзүп, быжыгып орган. Аныяк тракторист Дьяковка байларның хыы-ла ханмас! Чүге дизе оларның өөрлээш, бускаш черге чажырып каан тракторун ол тыпкаш, комсомолчу эштери-биле кады эде кылып каан.

Дьяков коммуна шөлүнге дүне бала чер андарып турар үезинде өлүрүкчүлер олче халдааш, эттеп-эттеп холун, бутун хүлээш, кырынче керосин куткаш, диригге-ле өрттедипкеннер. «Комсомольская правдага» ооң дугайында чүүлдү номчааш шүлүкчү Иван Молчанов килең-кылыының хайныкканындан ол-ла дүне шүлүглел бижээн.

«Петр Дьяков» деп шүлүглел «Тракторист» журналга парлаттынган, а оон соонда ук шүлүглелди Ивановтуң «Ажылчыннар чурту» солун база парлап үндүрген.

Ивановтуң «Агитациялыг эстрада» аттыг шии студиязының киржикчилери И. Молчановтуң ол шүлүглелин сценажыткан. Ооң аялгазын ук коллективтиң удуртукчузу Илья Горин бижээн. Аялгалыг апарган шүлүглелди ол черниң аныяктары дораан-на ырлап эгелээн. Шүлүглел узун болганындан ыр кылдыр ооң чүгле чамдык кезиин ырлажып турганнар. (Петруша тракторист дугайында ыр ол-ла болгай).

Ыр баштай Ивановка, Иваново областынга, оон соонда аныяк композиторнуң көже бергени Дона-Ростов хоорайга нептерээн. И. Гориннин удурткан артистер бөлүү Соңгу-Кавказтың шериг округунуң шериг кезектеринге концерттерин бараалгаткан. Артистер бөлүү кайы-даа черге баргаш концертти көргүзерге «Оттуг тракторист» деп ырны көрүкчүлер улуг сонуургал-биле хүлээп алыр турган.

Үжен чылдарның кижилериниң чугаазы-биле алырга, «Хөглүг оолдарның марыжы», «Катюша», «Петруша», «Душканың дугайында ырының» тыптып кээриниң мурнунда-ла «Оттуг тракторист» аныяктарның эң-не ынак, нептереңгей ырызы турган. Ыр элээн хөй чылдар эрткенде чырыкче үнүп парлаттынган. Ук ырны радио дамчыштыр-даа өөретпээн, парлалгага-даа үндүрбээн турган.

Чугааны мооң-биле төндүрүп каап болур, ынчалза-даа бо таварылганың төөгүзү, уланчызы база бар — ырның маадыры Петр Дьяков тракторунуң чанынга өрттенип калбаан, диригарткан!

Эмчилер ооң кадыкшылын катап эгидер дээш чартык чыл дургузунда оралдажып келгеннер. Өлүмге удур өлбес аас-кежиктиг боор, ол бергелерни шыдажып эрткен! Тракторист төрээн колхозунуң ажыл-ишчилериниң аразынга катап ажылдай берген. Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелей бээрге, ол кымны-даа мурнай эки турачы болуп дайылдажып чорупкан. Дайын шөлүнге эрес-маадырлыг чоруу дээш Петр Дьяков Ада-чурттуң дайыны болгаш Кызыл Сылдыс орденнер-биле шаңнаткан.

1929 чылдың июльдуң бир уттундурбас дүнезинде болган таварылганы П. Дьяков чаңгыс чер чурттугларынга кажан-даа чугаалап бербээни солун... Дайын соонда оон дугайында радиога улуг дамчыдылга болган. Ону дыңнаан чаңгыс чер чурттугларының чемелээшкининге ол мынчаар харыылаан: «1956 чылда Көдээ ажыл-агый министерствозу өлүрүкчүлерниң мени диригге-ле өрттедипкен черинге менээ тураскаал кылыр дээрге мынча дээн мен: Молчановтуң шүлүглелинде болуушкуннуң даартазында өлүп калган болгай мен. А шынында мен диригарттым. Диригкижиге тураскаалдың хереэ чүү боор».

Байларның ол хире дерзии өлүрүкчү чорууңдан Петр Дьяковтуң өлбейн диригартып калгаш, Төрээн чуртунуң ёзулуг дайынчы, күш-ажылчы оглу боон чурттап чорууру чүгле совет медицинаның ачызы эвес, а оон бодунуң тургузукчу ажыл-ишке ханы ынаанындан, күзел-соруунуң арыг-шынчы бединиден, ленинчи партияның кижизиткени комсомолдуң бүдүштүг чоруундан база хамааржыр.

Ырның маадыры ырак 1929 чылда-ла эгелеп каан кур черлерни дайын соонда ам-даа бүзүрелдиг-биле андарып чоруур. Петр Дьяков Төрээн чуртунуң бедик шаңналы — Ленин орден-биле база шаңнаткан.

Б. СУРИКОВ.

«КӨЖЕР МУЗЕЙ»

60 маадыр аттыг чурт-шинчилел музейи экспонадының байлааның талазы-биле республикада сураглыг. ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чылының байырлалынга тураскаадып чоокта чаа оон «Көжер музей» Тес-Хем районче аъттанган. Музейниң эртем ажылдакчылары Светлана Баян-оол, Николай Бөзыр болгаш фонд эргелекчизи Тамара Нурсат олар «Көжер музейни» башкарып чорууурлар.

«Чодураа» совхозтуң төвүнде Культура бажыңынга олар бир дугаарында «Көжер музейни» делгеп, чурттакчы чонга бараалгаткан. Тываның революция мурнунда амыдырал байдалындан эгелээш, амгы үезинге чедир «Көжер музейден» көрүкчүлер хөйнү көрүп, билип алыр. Ылаңгыя бистиң республикада чурттап турар Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларының, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң чуруктарын, Ада-чурттуң дайынының үезинде Тываның чонунуң маадырлыг Кызыл шеригге дузаламчы кылдыр белек чорудуп турганын ында тодаргай көргүскен.

Даразында «Көжер музей» «Кызыгаар» совхозтуң төвүнден эгелээш чурттакчылыг черлеринге барган. Районда арткан ажыл-агыйларга болгаш чурттакчылыг өске-даа черлерниң чонунга «Көжер музейни» бараалгадыр.

Бистиң хоор.

СЕЗОН ЭРТКЕН, А КЕЛИР ЧЫЛЫН?..

Бай-Тайга районнуң Шивилиг аржаанга сезоннуг үеде эмненип турар улус саны 2-3 муң чеде бээр. Бо аржаанга Тываның чонундан аңгыда Красноярск край, Кемерово, Новосибирск болгаш өске-даа черлерден келген улус дыштанып, ооң эки шынарлыг радон аржаанынга кадыын эмнедип турарлар. Ол аржаанның дээштиг эм шынарларының составын амдызында долузу-биле тодарадып, чогум кандыг-кандыг аарыгларны эмнээринге ажыглаарын доктаатпаан, ынчалза-даа ону шагдан тура чон билир турган болгаш кадыкшылын экижидеринге ажыглап келген, ынчангаш ооң ады-сураа алгып, чүгле бистиң республикада эвес, а харын оон дашкаар черлерде суражый берген.

ССРЭ-ниң хамааты бүрүзү долгандыр турар бойдусту болгаш оон байлаан камгалаар хүлээлгелиг. Бо дугайын ССРЭ Конституциязының 67 чүүлүнде мынча деп бижээн:

«ССРЭ-ниң хамаатылары бойдусту болгаш ооң байлаан камгалаар хүлээлгелиг...»

Ындыг турбуже Бай-Тайга районда радон суглуг Шивилиг аржаанның камгалалы, ооң арыг-шевер байдалы болгаш долгандыр турар арга-ыяштың камгалалы чыл келген тудум экиживейн, харын-даа дорайтап турар.

Аржаанның үнүп чыдар бажындан эгелээш, төнген ужунга чедир саазын, янзы-бүрү пөстер сомдактары, идик-хептер орбаңдылары, консерва лаазалары дөңнелип чыткылаар.

Аржаанның үнер дөзүнүң хөрзүнүн, үнүжүн үрей базып, чиик машиналар ногаан үнүштерни таптап, шоргаларын кижилер душкан-на черинден артап базып кылаштажып, идик-хевин туралаан черинге опаалап каан чыткылаар. Оон ыңай аржаанның бодунга шуут хеп чуур, аңаа оон саванын көвүктедир булгаар чоруктар база бар. Оон уламындан аржаанның арыг суу бажындан ужунга чедир бокталган болгаш аржаанда чыдар даш бүрүзүн базарга саваң басканы-биле дөмей, чылбыргай, хоюг боор турар.

Оон уламындан аржаан бажынга ногаан үнүштүң үнеринге хора чедирип келген. Ынчангаш аржаанның бажында ногаан ыяштар, оът-сиген кургап, аржаанның суу эвээжеп турар.

Чамдык чиик машиналарлыг кижилер майгын кагар ыяжын белеткеп албаан-даа кээр. Бир майгынга-ла 4—5 өрген херек болгай, а аржаанга хүн бүрүде 50—60 кижи кээп турар, ооң уламындан аржаанның адаанда чиңге шетчигештерлиг ногаан ээзим шуут шаарарып калган.

Ол аржаанның бажында чаа үнүп орар чаш тооруктарны, чиңистерни хемчээл чок хөй дүжүрүп, ооң сывын кам-хайыра чок сый тыртып турар. Оон аңгыда, аржаан бажындан 10—20 километр черде тайга тастарында үнген артышты дазылындан эндере үзе соп, шоодай-шоодайы-биле чүъктеп эккеп, аржаандан чорууурда чиик машиналарга чүдүрүп алгаш чоруп турар.

Бойдустуң үнелиг хайыразы Бай-Тайгада радоннуг Шивилиг аржаанны хайгааралга ап, ооң ажыглалын экижидер үе келген.

Аржаанның ажыглал чуруму үреп турарын чуруктарда көргүскен.

А. МОНГУШ.

Авторнуң фотолары.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

ДООЗУЛГАН

ТАШКЕНТ. (СЭТА-ның корр. Т. Голубкина, Е. Ефимов). Хүннээректиг Ташкентиге чалыы назыныг байырлалы — школачыларның Бүгү-эвилел XV спартакиадазы он беш хонук үргүлчүлээн. Оон эмблемазы — ажыдып каан ном кырында беш дээрбек, ВЛКСМ-ниң 60 чылынга тураскааткан маргылдааларның түңнелдеринге бараалгаткан байырлыг хуралдың эстип турганы Хамза аттыг академиктиг театрны каастап турган.

Спартакиаданың Бүгү-эвилел оргкомитединиң даргазы, ССРЭ-ниң тырыдылгазының министриниң оралакчызы Ф. Е. Штыкало бо маргылдааларның школачылар спортунуң хөгжүлдезинге чугула үе-чада болуп турарын демдеглээн. Спорттуң 21 хевирлериниң талазы-биле түңнел маргылдаалар школачыларның күш-дамыр белеткелиниң, оларның мергежилиниң өскенин көргүскен.

Спартакиаданың онзагай чүүлү болза, ооң киржикчилериниң түңнелдериниң бедик болганы. Коллектив бүрүзүнде спартакиаданың чемпионнары, ооң шаңналып алган кижилериниң бар болуп турары дүрүм ёзугаар болуушкун.

Бо массалыг маргылдааларны үлегерлиг белеткеп эрттиргени дээш спартакиаданың киржикчилери Узбекистанның партия, совет, комсомол, профэвилел болгаш спорт организацияларынга өөрүп четтиргенин илереткеннер.

Маргылдаалар түңнелдериниң чамдык саннары бо. 740 киржикчилерден Россия Федерациязының школачылары хөй медальдарны чаалап алганнар: шупту 161, ооң иштинде 58 алдын, 45 мөңгүн, 58 хүлер. Украинаның аныяк спортчулары 152 медаль алганнар (66 алдын, 62 мөңгүн, 24 хүлер). Оон ыңай — Москваның — 73 (12, 36, 25), Белоруссияның — 62 (25, 11, 26), Узбекистанның — 49 (12, 18, 19), Ленинградтың — 44 (19, 13, 12).

Спорттуң аңгы-аңгы хевирлеринге тиилээннер: РСФСР-ниң чыынды командалары — сугже халыырынга, хостуг болгаш классиктиг хүрештерге, уран гимнастикага, байдарка болгаш каноэ эжеринге, волейболга, спортчу гимнастикага; Украинаның — эштиишкинге, акробатикага, чиик атлетикага, хол бөмбүүнге, суг бөмбүүнге, баскетболга, боодалгага, футболга; Москваның — фехтованиеге; Ленинградтың — үлегерлиг эштиишкинге; Белоруссияның — шыдыраага; Узбекистанның — бокска; Грузияның — дзюдо хүрешке; Латвияның — чадаг-терегеге.

Эвилелдешкен республикаларның, Москваның, Ленинградтың бүгү шилиндек коллективтери 1979 чылда финалдары эртер ССРЭ-ниң VII чайгы спартакиадазының ниити зачётунга улуг салыышкыннарны киирген.

ТУДУГ БОЛГАШ СПОРТ МАСТЕРЛЕРИ

Ажыл шагы төнгенде газоэлектросварщик Нурлан Асымов, шеверлекчи Марат Агапов, бызанчы Алексей Пшикарев, тудугжу Виктор Мандажасов, электросварщик Сергей Еремеев болгаш өске-даа спорт мастерлери болгаш бирги разрядчылар штангистер клувунга чедип келгеннер. Спорт мастерниң шыдыылгаларын болгаш демдектерин алган эштери Юрий Фурс биле Михаил Самохинге байыр чедиргеннер.

Клубтуң организастаттынганындан бээр алды чылдарның дургузунда дөрт спорт мастерлери, он сес спорт мастерлеринге кандидаттар болгаш дыка хөй разрядчылар белеткеттинген. Ам бо клубта «Алмаатастрой» трестиң 35 ажылчыннары болгаш тускай эртемниглери аар атлетика талазы-биле кичээлдеп турарлар. «Еңбек» ниитилелдиң республика маргылдааларынга чаңгыс эвес удаа шаңналды ап келген хөй-ниитичи инструктор бетонщик Виктор Пятница оларны өөредип турар. «Еңбектиң» республика чемпиону болгаш улуг тренери Юрий Лапин аңаа дузалажып турар.

Трестиң командазы — «Еңбек» коллективтериниң аразынга республика чемпиону, а тудугжу Виктор Бейфус — чурттуң профэвилелдериниң чемпиону.

— Ам бистиң тресте 12 спорт секциялары ажылдап турар,— дээш, улуг инструктор-методист Анатолий Полянскийниң чугаалаазы: — Оларда барык-ла бир муң ажылчыннар, инженерлер, техниктер кичээлдеп турар.

Телевидение

ОКТЯБРЬ 5-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Үе». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—«Харылзаалар, горнистер!».
11.25—«Оренбургский» совхоз-техникумнуң «Колосок» деп ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти.
11.45—«Пуск». Хөй серияльг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы.
12.50—«Черде кижи». Документалдыг фильм.
13.35—16.00—Чапсар.
16.00—ССРЭ Конституциязының хүнүнге документалдыг фильмнер программазы: «Күрүне сүлдези», «Чурттуң улуг саны», «Совет эртем», «Профэвилелдер дугайында».
16.55—«Школачыларның XV Бүгү-эвилел спартакиадазы». Спортчу гимнастика. Ташкентиден дамчыдылга.
17.40—«Электроизолит» бүдүрүлге каттыжыышкыны». Күш-ажылчы коллектив дугайында очерк.

КЫЗЫЛДАН

18.10—Телемедээлер.
18.20—«Ездашевтиң чери». Телефильм.
18.35—«Конституцияны күш-ажыл-биле мактап тур бис!» Дамчыдылга.
19.10—Телемедээлер.
19.25—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30—Медээлер.
19.45—«Миллионнарның ленинчи университеди». «Партийжи кадрларның школазы». СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнерниң академиязының ажылының эгелээнинге тураскааткан байырлыг хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Сусловтуң чугаазы.
20.15—«Молдав эскизтер». Фильм-концерт.
20.45—«СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга».
21.00—«Бедик широталарже». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү.
21.25—«Пуск». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү сериязы.
22.30—«Үе». Информастыг программа.
23.00—«Документалдыг экран». Дамчыдылганы шүлүкчү Р. Рождественский чорудар.
00.25—00.55—И.-С. Бах — № 6 «Бранденбург концерти». Төнгенде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.10—«Оруе чугаа».
18.40—«Орленок» телестудияның концерт залы».

КЫЗЫЛДАН

19.30—Красноярскиниң телестудиязының кинопрограммазы.
20.20—21.00—«Горизонт». Киножурнал.

АГААР

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 6—11, өй-өйде 13—18 метр чедер. Агаарның температуразы 13—18, чамдык районнарга 7—12 градус чылыыр.

Кызылга аяс хүн болур. Хаттың дүргени секундада 6—11, дүъш соонда 12—15 метр чедер. Агаар хүндүс 14—16 градус чылыыр.

Редакторнуң
оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Үениң угаазы, ат-алдары болгаш вүүрү» 16.00, «Элдептиг херээжен» 10.00, 13.00, 17.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Оожум океанның дээрбечилери» 9.20, 15.00, (уругларга), 12.10, 17.50, 20.40 (улуг улуска) шактарда.

«ВОСТОК»: «Чорба» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Прокаженная» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧУРТТАКЧЫ ЧОННУҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Колхоз рыногунуң девискээринде Кызылдың аъш-чем садыы чарык-бузук картофельди садып турар. 1 килограммының өртээ 2 көпеек.

Складтың ажылдаар шактары эртенгиниң 9 шактан кежээкиниң 18 шакка чедир.

☎ РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчызының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг 2694.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00920.